

PETR KOLÁŘ:

**Historie Jedličkova ústavu během
druhé světové války
(1939-1945)**

***„ ...Lidé se tady učí
dívat úplně jinak na
život, než jak se
dívali a učí se i jinak
žít. Radostněji a
s vděkem...
...ono je to velmi
těžké, poněvadž je to
příliš krásné.“***

(lékař Jedličkova ústavu pro
Lidové Noviny dne 28.3. 1940)

Budovy Jedličkova ústavu v Praze před rokem 1939

Úvod

Druhá světová válka, nejstrašnější konflikt v dějinách lidstva, se nesmazatelně zapsala do osudů lidstva. Neměnil se však pouze běh světových dějin. Tam, kde zrovna nehřměla děla, pokračoval zdánlivě neměnný život obyčejných lidí.

Jedno z těchto míst byl i Protektorát Čechy a Morava. Je třeba si uvědomit, že prakticky až do jarních měsíců roku 1945 zůstaly české (a moravské) země mimo oblast pozemních bojů i hlavních leteckých operací. Na českém území byla všeobecně velmi nízká aktivita partyzánských skupin. České továrny ještě v dubnu 1945 vyráběly zbrojní materiál pro Německou Říši. V druhé polovině války sice panoval obecný nedostatek (i když přidělový systém byl zaveden již v říjnu 1939), nikoli však hladomor. Český dělník, jak se vyjádřily špičky nacistické nomenklatury s Adolfem Hitlerem v čele, mohl spokojeně pracovat pro Německo pouze v tom případě, měl-li plný žaludek. Strategie „chléb a hry“ byla uplatňována zejména v kulturní rovině. Díky dotacím došlo například k obrovskému rozmachu kinematografie – stačí se podívat na žurnály a filmy té doby: Adina Mandlová, Lída Baarová, Hugo Haas, Vlasta Burian... O tom, že pouze o několik set kilometrů dále denně umíraly tisíce lidí, tam přirozeně nenajdete ani zmínku. Hojně byla navštěvována i divadla, stejně tak vycházelo značné množství literatury všech žánrů. Velmi oblíbené byly různé sportovní akce a zápasy.

Praha, jakožto metropole Protektorátu, se samozřejmě nacházela uprostřed všech těchto aktivit. Díky své poloze daleko od všech bojišť, klidné atmosféře i vysokému kulturnímu standardu hrálo „staré říšské město“ (a potažmo celé Čechy a Morava) i důležitou tylovou funkci v rámci německé branné moci. Právě proto zde nalezneme mnohá výcviková, zdravotnická a rekonvalescentní zařízení. Ta byla často fyzicky umístěna v budovách a na pozemcích, které sloužily podobnému účelu již za první republiky, v mnoha případech však německá správa zabrala pro tyto instituce objekty, které byly dříve používány jiným způsobem. „Vhodným terčem“ byl nejenom židovský majetek, ale i nemovitosti patřící různým národnostním spolkům a školským a zdravotnickým zařízením.

Než přejdeme k samotné historii JÚ, připomeňme si alespoň pro základní orientaci nejdůležitější data, týkající se významných událostí majících vztah k českým zemím:

29. 9. 1938:

Mnichovská konference.
Představitelé Německa, Itálie, Anglie a Francie podepisují dohodu o odstoupení čs. pohraničních území Německu.

5. 10. 1938

Prezident Beneš se vzdává své funkce a zanedlouho odjíždí do Anglie.

15. 3. 1939:

Německá vojska obsazují zbytek českého území.
Slovensko vyhlásuje nezávislost. Další den vydává Hitler výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava.

1. 9. 1939:

Německá armáda napadla Polsko. Začala druhá světová válka.

17. 11. 1939:

Němci zavírají české vysoké školy

27. 5. 1942:

Čeští parašutisté vyslaní z Anglie provedli atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Ten umírá o týden později. Je vyhlášeno stanné právo; počátek krutých represálií.

29. 8. 1944:

Slovenské národní povstání.

26. 4. 1945:

Sovětská armáda osvobozuje Brno.

5. 5. 1945:

Povstání v Praze.

8. 5. 1945:

Německo podepisuje v Remeši bezpodmínečnou kapitulaci.

9. 5. 1945

Sovětská vojska obsazují Prahu.

Ve válečných letech byl obzvlášť těžce postižen český vzdělávací systém. Po smutných událostech ze 17. listopadu a uzavření všech českých univerzit bylo postupně omezováno i ostatní české školství; v první řadě činnost gymnázií a středních škol.¹ Vzhledem k tomu, že Jedličkův ústav poskytoval vzdělání pouze na základní úrovni (trojtřídní obecná škola smíšená) a byl vlastněn a financován ze soukromých zdrojů, tomuto osudu unikl. I když se ho válečné události výrazně dotkly (jak ostatně zanedlouho uvidíme), vyučování probíhalo nepřerušeno až do květnových dnů v roce 1945 a to i během nelehkých zimních podmínek.²

Jedličkův ústav v letech 1939-1940

Obecně lze konstatovat, že od obsazení Čech německou armádou až do podzimu roku 1939 probíhal provoz Jedličkova ústavu v zásadě stejným způsobem, jako v předválečné době a všechny budovy JÚ sloužily svým účelům (dílny na Staré budově na Vyšehradě, škola na Nové budově, i nemocnice v Linecké ulici – tj. dnešní TAPKy).

Těsně před 15. březnem 1939 a i nějaký čas po něm byl Jedličkův ústav dokonce velmi často na stránkách denního tisku. Od 30. dubna totiž v New Yorku probíhala Světová výstava, na které byl prezentován i stánek zastupující české země (pravda, nyní už jako součást Německé Říše). Na zakázku firmy Baťa nechal Jedličkův ústav vyrobit ve svých dílnách gigantický koberec, který se stal nepřehlédnutelnou součástí expozice. Lidové noviny psaly:

„Obrovský koberec pro výstavu v New Yorku. Zástupci firmy Baťa převzali koberec z dílen Jedličkova ústavu (...) Koberec pokryje plochu 107 m² a je 600 kg těžký. Pro veliké rozměry nemohl být vystaven s ostatními uměleckými předměty v Umělecko-průmyslovém muzeu. Proto byl filmován v největší síni Národního domu na Vinohradech a objeví se v týdenících pražských biografů. Provedením návrhu dr. ing. Křenovského³ byl pověřen ředitel Bartoš za spolupráce M. Zajícové a dvaceti dělnic Jedličkova ústavu pro zmrzačelé.⁴“

Telegraf se kromě jiného zmínil i o počtu lidí, kteří měli přes koberec na výstavě přejít:

„Koberec, přes který přejde 15 miliónů lidí. (...) Váží přes 5 metrických centů, uzly jsou ručně vázány na konopné osnově. Základní tóny jsou hnědočervené, (na koberci) jsou zobrazeny erby a výrobky Baťových továren, mezi nimiž jsou stylizovány lipové ratolesti ve žlutém tónu(...). Účet za koberec činil 75 000 K. Kobercovna (Jedličkova ústavu) zaměstnává při plném obsazení 22 lidí na sedmi stavech.⁵“

O koberci z Jedličkova ústavu pro výstavu v New Yorku informovaly více či méně obsírně i České Slovo, Národní Politika a Pražský Týden.⁶ Telegraf rovněž při této příležitosti přinesl článek o výrobě koberců v Čechách obecně; zmiňuje se, že v Praze je pouze osm dílen, ve kterých koberce vznikají, a jedna z nich je právě na Vyšehradě.⁷

¹ Dějiny země Koruny české II, Praha 1997, s. 247

² Viz Oběžník A. Bartoše třídám školy Jedličkova ústavu z 31. ledna 1945. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. JÚ Lochovice 1942-1945

³ Národní Politika ze dne 11. 3. 1939 však uvádí jako autora návrhů dr. ing. Černovského, stejně tak České Slovo ze dne 9. 3. 1939

⁴ Obrovský koberec na výstavu v Novém Yorku. Lidové Noviny ze dne 9. 3. 1939

⁵ Koberec, přes který přejde 15 miliónů lidí. Telegraf ze dne 10. 5. 1939

⁶ Viz Vystavujeme v N.-Yorku. České Slovo ze dne 16. 2. 1939. Též Národní Politika ze dne 11. 3. 1939 a Pražský Týden ze dne 12. 3. 1939

⁷ České koberce vyvážíme do orientu. Telegraf z 9. 5. 1939

Ostatně, dílny byly jedinou součástí Jedličkova ústavu, která nepřetržitě fungovala (na stejném místě) po celé válečné období a ještě přinášela zisk. Jak to přibližně mohlo na Staré Budově v té době vypadat? Nahlédněme opět do dobového tisku:

„(Děti) vidíte při práci v dílnách - v krejčovské, truhlářské, klempířské a obuvnické. Hoši mají jiskru v očích a opírají se do pil, hoblíků a dlát. Pracují i na nejsložitějších strojích, vzadu za ruční dílnou hučí válcová hoblovačka a prská třískami, srovnávačka ji pomáhá, fréza s vrtačkou vrčí a docela vzadu rozhazuje brus chochol jisker. Děvčata pracují (v kobercovně) na tkaní vzácných koberců. Říkají jim Peršanky, ale jejich počet se tenčí. Vdávají se. V poslední době hned čtyři. ...“⁸

Jediná dílna, která zřejmě během válečných let trpěla nedostatkem zakázek, byla dílna vyšivačská (která se zaměřovala na výrobu praporů a standart). Není těžké se domyslet proč – nad Protektorátem vlála po více jak 6 let jen jedna vlajka... I tento fakt mohl být podnětem k založení pobočky ústavu v Sušici (viz dále). Dílna si to však bohatě vynahradila po osvobození země v květnu 1945. Přesto právě tady vznikla za války standarta protektorátního prezidenta Emila Háchy.⁹

V červnu 1939 proběhla valná hromada Zemského spolku pro léčbu a výchovu mrzáků. Je vhodné si ji připomenout, neboť de facto zachycovala poslední „mírový“ rok (1938). Pro nás to pak bude i vhodný srovnávací materiál pro válečné období:

„...V Podolském Sanatoriu (se konala) valná hromada Zemského spolku pro léčbu a výchovu mrzáků, který vydrží Jedličkův ústav. Přítomni byli také zástupci pražské obce, Úrazové pojišťovny dělnické a Zemského úřadu pro péči o válečné poškozence. Jednatel přednesl ve zprávě o činnosti za uplynulý rok tato čísla: poradnou ústavu prošlo 4 tisíce pacientů. V nemocnici bylo podniknuto 7 tisíc léčebných výkonů. Ústavní škola měla 54 žáky a 42 učně. Nově byla založena lidová škola hospodářská. Dary i subvence během minulého roku poklesly, ale činnosti byla udržena na stejné výši. Zdokonalena byla práce školy a ozdravovny v Lochovicích. Předsedou byl zvolen opět dr. M. Jedlička, místopředsedy sekční šéf dr. Jareš a dr. Černý. Jednateli jsou doc. dr. J. Klíma a ředitel Plíčka.“¹⁰

K významné změně pro Jedličkův ústav došlo 17. listopadu 1939. Ten den byly uzavřeny všechny české vysoké školy a stejnému osudu pochopitelně neušla ani lékařská fakulta Univerzity Karlovy. Znamenalo to i postupné omezování provozu české části Pražské všeobecné nemocnice, jakožto jejího fakultního zázemí. Zde sídlící I. chirurgická klinika profesora Arnolda Jirásky se byla nucena vystěhovat ještě téhož dne za poměrně dramatických okolností - za asistence oddílů SS. Jedna její část našla azyl v prostorách III. interní kliniky na Karlově náměstí (v tzv. divizní nemocnici), druhá se nastěhovala do budovy „Léčeben Jedličkova ústavu“ č. p. 479 v dnešní ulici Na Pankráci.¹¹ Stalo se tak na základě dohody, uzavřené 20. listopadu 1939 mezi Zemským spolkem pro léčbu a výchovu mrzáků a zástupci ministerstva zdravotní a sociální správy a zemského úřadu v Praze.¹²

⁸ Dílo profesora Jedličky. České Slovo ze dne 28. 10. 1941. Srovnej též U Jedličků. Praha 1936, s. 109-130.

⁹ Viz dopis pana Romana Klimeše z World Vexillological Research Institute ředitelství Jedličkova ústavu ze dne 22. listopadu 1999. Historický archiv JÚ, neuspořádáno.

¹⁰ Jedličkův ústav pro zmrzačené. Valná hromada lidumilů. A – Zet ze dne 23. 6. 1939

¹¹ Hlaváčková, L.: Prof. Arnold Jirásek a I. chirurgická klinika UK za druhé světové války. In: Věda v českých zemích za druhé světové války (Sborník z konference). Praha 1998, s. 131-132

¹² Viz Předběžná dohoda mezi předsedou Zemského spolku pro léčbu a výchovu mrzáků a zástupci ministerstva zdravotní a sociální správy a zemského úřadu v Praze z 20. listopadu 1939. Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1939-42, inv. č. IN 13.

Pražská všeobecná nemocnice (respektive Pražský nemocniční fond) se zavázala platit veškeré nájemné, spotřebu vody, plynu, elektrické energie i náklady na vytápění. Vlastními zdroji si měla rovněž zajistit veškerý ošetrovatelský personál (na svém místě zůstal jen dosavadní vrátný). Jedličkův ústav si naproti tomu vzal na starost pravidelné dodávky stravy připravované v kuchyni jeho blízké školy (Nové budovy) pro pacienty a personál všeobecné nemocnice. Tato předběžná dohoda byla potvrzena výnosem Ministerstva sociální a zdravotní správy ze 4. prosince; nájemné bylo určeno ve výši 22 500 korun (do konce března 1940) a denní paušál za stravování na osobu a den činil 18 korun.¹³ V budově bylo pro účely I. chirurgické kliniky připraveno 65 lůžek¹⁴ a 2 operační sály (z nichž „septický byl tak malý, že

*Léčebny Jedličkova ústavu (dnešní TAPK).
V suterénu byl umístěn protiletický kryt.*

dva lékaři se tam stěží vešli a hlava operovaného pacienta vyčnívala na chodbu, kde byl i lékař, který podával narkozu“), nicméně již 20. prosince zde byla provedena první mozková operace. Jirásek i ostatní pracovníci pracovali ve zdejších stísněných prostorách nakonec rádi, protože tam byl větší klid než v divizní nemocnici, kde sídlila mimo jiné i část německé chirurgické kliniky.¹⁵

A co se stalo se samotnými Léčebnami Jedličkova ústavu? Tato instituce, která byla založena v roce 1922 a zahrnovala ambulanci pro ortopedické choroby (ortopedické oddělení) a lékařskou a výchovatelskou poradnu (dřívější její součást - Ústav plastické chirurgie, založený profesorem Františkem Burianem - zde sídlila jen do roku 1935), se musela z budovy vystěhovat. Spolu s ní i veškeré její osazenstvo – primář MUDr. Jaroslav Čípek,¹⁶ dva stálí a tři pomocní lékaři a čtyři členové ošetrovatelského personálu.¹⁷ Je možné, že chovanci Jedličkova ústavu využívali služeb nemocnice v budově „TAPek“ v menší míře i nadále - prokazatelně se tak dělo zejména ke konci války¹⁸ - jiné prameny nicméně naznačují,

že jako nemocnice byla od této doby až do května 1941 alespoň částečně používána Nová budova, kde byl zařízen operační sál a lékařské pokoje.^{19, 20} Stalo se tak zřejmě také na úkor

¹³ Použití Jedličkova ústavu pro léčbu a výchovu zmrzačených pro účely Pražské všeobecné nemocnice. Dopis Ministerstva sociální a zdravotní správy Zemskému spolku pro léčbu a výchovu mrzáku z 4. prosince 1939, jedn. zn. M 2361 – 3 – 27/11. Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1939-42, inv. č. IN 13

¹⁴ Podle jiných zdrojů však měla budova nemocnice již v roce 1933 77 lůžek a v roce 1939 to bylo lůžek 125. Viz Zdravotnická ročenka československá. Praha 1933, s. 446-447. Srovnej též Zdravotnická ročenka Protektorátu Čechy a Morava, IX. ročník 1939-40. Praha 1940, s. 246-247

¹⁵ Hlaváčková, s. 132

¹⁶ MUDr. Jaroslav Čípek, ortopéd, narozen v roce 1903. Po promoci působil na II. chirurgické klinice v Pražském Sanatoriu, do nemocnice Jedličkova ústavu nastoupil mezi léty 1933/34. Viz Kartotéka Ústavu dějin lékařství 1. LF UK.

¹⁷ Zdravotnická ročenka Protektorátu Čechy a Morava, IX. ročník 1939-40. Praha 1940, s. 246-247

¹⁸ Titzl, B.: Počátky péče o postižené děti a mládež u nás a Jedličkův ústav. In: Péče o tělesně postižené dítě. Sborník k 70. výročí založení Jedličkova ústavu, Praha 1985, s. 45

¹⁹ Zápis na paměť z 15. května 1941. Historický archiv JÚ, kart. 1k I, sv. 1941, inv. č. IK27.

tzv. „lidové hospodářské školy“, která právě na Nové budově podle některých pramenů mohla dříve působit.²¹

Život však plynul dál. V prvních válečných letech mohl JÚ například stále ještě používat svůj proslavený ústavní automobil (upravený nákladní vůz Praga AN pozn. značky P-3150)²² pro dopravu chovanců na školu v přírodě, do ozdravoven či po pražských nemocnicích (jak ale zanedlouho uvidíme, pouze dočasně). Avšak omezení daná německými vyhláškami a nařízeními se samozřejmě projevila. V úředním styku stále více dominovala němčina; od 21. března 1939 byla zavedena jakožto úřední jazyk a od té doby musely být veškeré písemnosti vedeny dvojjazyčně. Vrátný Jedličkova ústavu odevzdal svou služební zbraň.²³ Všichni zaměstnanci pak museli předložit potvrzení o svém árijském původu. Prohlášení začínalo slovy:

„Na vyzvání Zemského spolku pro léčbu a výchovu mrzáků v Praze prohlašuji místopřísežně, že nejsem židem (židovkou) ve smyslu § 1. vládního nařízení ze dne 4. 8. 1939, č. 136 Sb. z roku 1940. Jsem si plně vědom(a) všech trestních následků, které by mě postihly z nesprávnosti tohoto prohlášení...“²⁴

Ústavní „autobus“ – upravený nákladní automobil Praga AN

V roce 1940 ještě doznívaly následky epidemie infekční obrny, která vypukla minulý rok a do Jedličkova ústavu přivedla 25 nových chovanců. Lidové Noviny psaly:

„Lékaři již nyní mohou zjišťovat, co způsobila loňská epidemie obrny, která vypukla v půli a léta a skončila až v pozdním podzimku. Hromadný výskyt obrny měl význačný rys, společný všem velikým epidemiím: nastal náhle, nečekán, vypukl z důvodů ne dosti zřejmým, začal

²⁰ Žádost ředitele Augustina Bartoše Ministerstvu dopravy o povolení koupě vozu ze dne 20. května 1941, čís. jed. 2152/41.-B. Historický archiv JÚ, kart. 1k I, sv. 1941, inv. č. IK27.

²¹ Viz Zápis o zahajovací učitelské poradě konané dne 3. září 1940 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Záписы о učitelскých poradách. LOCHOVICE 1940-43

²² Viz Udělení licence pro nepravidelnou hromadnou dopravu Zemskému spolku pro léčbu a výchovu mrzáků Jedličkův ústav, zastoupenému panem Antonínem Černovickým. Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1940-1948, inv. č. IN 15

²³ Dopis Jedličkova ústavu Magistrátu hl. m. Prahy ze dne 20. 3. 1939 ve věci odevzdání zbraní, čís. jed. 1188/39. -B. Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1933-1939, inv. č. IN 90

²⁴ Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1940-1948, ARIJSKÁ PROHLÁŠENÍ 1941, inv. č. IN 92

*s podzimem a s podzimem skončil.... Čeští lékaři neměli s epidemií tohoto druhu zkušenosti, poněvadž byla zjevně v našem kraji neobvyklým.“*²⁵

Není bez zajímavosti, že vedení Jedličkova ústavu mělo nejen vypracované plány na stavbu nové budovy, určené právě pro takto postižené děti, ale pro tento účel byly již dokonce zakoupeny pozemky.²⁶ Bohužel válečné události tyto plány zhatily.

Jedličkův ústav v Lochovicích

V roce 1940 se trojtřídní škola Jedličkova ústavu (každá třída zahrnovala několik ročníků – I. třída první a druhý, II. třída třetí, čtvrtý a pátý a konečně III. třída šestý, sedmý a osmý ročník) přesunula do zámku v Lochovicích nedaleko Zdic v západních Čechách a 3. září zde začal nový školní rok. Lázeňská budova byla získána v květnu 1937 díky dědictví slavného českého spisovatele a kritika F. X. Šaldy a již v předválečné době byla místem, kde Jedličkův ústav pořádal školy v přírodě či odpočinkové pobyty dětí. Co bylo podnětem k přestěhování není zcela jasné, ale jak již bylo řečeno, Lochovice byly na jaře či na podzim využívány pro účely výuky již dříve před válkou a krom toho, zámek ležel v pěkném prostředí (náležela k němu i okrasná zahrada) a i mezi dětmi bylo místo velmi oblíbené. Problémy však pravidelně nastávaly v zimním období, zejména kvůli nízkým teplotám; v budově totiž nebylo zavedeno ústřední vytápění.²⁷ Několikrát se objevily i případy lehčích omrzlin.²⁸ Zvlášť náchylné k podchlazení byly děti, které prodělaly infekční obrnu (poliomyelitis), u kterých hrozilo riziko tvorby hnisavých zánětů. Proto byl podán návrh, aby se I. a III. třída na zimu přesunuly zpět do Prahy.²⁹ U nejmladších dětí se tak skutečně stalo a I. třída zde pobývala od 1. listopadu 1940 do 7. května 1941.³⁰

Lochovický zámek byl v dražbě zakoupen již před válkou díky dědictví F. X. Šaldy

Školní rok 1940/41 byl zajímavý tím, že do tříd přibyli tři noví mladí učitelé: Jaroslav

²⁵ Vůlí proti chorobě. Postižení obrnou v Jedličkově ústavě. Lidové Noviny, 28.3.1940.

²⁶ Dobrá věc hledá své mecenáše. Dobrá práce Jedličkova ústavu zaslouží si plné podpory. České Slovo ze dne 13. 1. 1940

²⁷ Kubičová, Z., Kubiče, J.: Půlstoletí v Jedličkově ústavu. Jiří Kočí, ředitel školy Jedličkova ústavu, vzpomíná. Praha 1999, s. 5

²⁸ Zápis o pololetní učitelské poradě konané dne 28. ledna 1941 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápis o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

²⁹ Zápis o druhé učitelské poradě konané dne 16. října 1940 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápis o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

³⁰ VI. konference konaná 17. května 1941. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápis o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

Metelka, který vystudoval Státní pedagogickou akademii v Praze a Alois Sklenář a Jiří Kočí. Posledně jmenovaní absolvovali Amerlingův učitelský ústav, odkud si dva nové pedagogy vyžádal sám Augustin Bartoš. Jiří Kočí o svém nástupu na první učitelské místo vzpomíná:

„Posledního srpna jsem přijel do Lochovic a šel jsem přes pole do ústavu. Tam mě přijal ředitel František Spáčil. Bylo to k polednímu. Napřed jsme se spolu bavili, pak mi řekl, abych se šel na chvíli projít do parku a přišel asi tak za 20 minut na oběd. Jedli jsme normálně s dětmi a po obědě se mě zeptal, jestli bych si to s nimi nechtěl zkusit. Řekl jsem, že velmi rád. Oznámil mi, že budu mít poslední třídu s 6. – 8. postupným ročníkem (tj. třetí třídu), že si je můžu vzít do parku a mohu si s nimi dělat, co chci. Zeptal jsem se, jestli s nimi můžu mít tělocvik. Pak jsem řekl, že to se asi ptám hloupě, poněvadž to je asi otázka dost nepříhodná tady pro tento podnik. A on odpověděl: „Ale ne, není. A ať zahrají kluci fotbal.“ Udiveně jsem se podíval a řekl, že budu rád. A šel jsem s nimi do parku. No, děti mě udivily! Hrály tzv. fotbal, jak kdo mohl. Ten, kdo měl obě nohy, hrál oběma, ten, kdo neměl nohy, tak hrál rukama, ty ostatní zkrátka hrály, jak jim to šlo.“

„...nejdřív jsem se jen koukal, protože jsem to potřeboval, jak se říká lidově, omrknout. Tak jsem se do toho moc nemotal, abych tam neudělal nějaké faux pas. Když jsme skončili, začali jsme si povídat a já jsem musel uznat, že jsou to chytrí kluci a říkal jsem jim, že si na mne budou muset zvyknout, protože jsem jejich nový učitel a že pevně věřím, že si budeme dobře rozumět. Oni přitakali a říkali, že si mě taky pořádně prohlédli. Jeden chlapec řekl: „My jsme si Vás taky vobhlídli a myslíme si, že to bude dobrý.“ To jsem se začal smát a řekl jsem: „Když to říkáte, tak to asi bude dobrý.“ A bylo.“³¹

Jiří Kočí v té době určitě netušil, že bude (mimo několik let následujícího válečného období) Jedličkovu ústavu věrný po půl století a že se později stane i ředitelem jeho školy... Mladí elévéové byli přiděleni pod „patronaci“ starších kantorů; Alois Sklenář do první třídy k paní učitelce Novotné, Jaroslav Metelka do druhé třídy a Jiří Kočí pak do třídy třetí (měl zde na starosti zpěv, němčinu a náboženství) k panu řediteli Františku Spáčilovi.³² Augustin Bartoš (titulovaný jako „vrchní“ či „generální“ ředitel) zde vzhledem k mnoha povinnostem v Praze nevyučoval, ale pravidelně se zúčastňoval učitelských porad. Funkci lékaře v Lochovicích zastával mladý MUDr. Volek, kterému pouze německé nařízení o uzavření vysokých škol zabránilo dokončit závěrečné zkoušky.

Do školního roku 1940/41 nastoupilo celkem 44 dětí; 8 v první třídě, 15 v druhé a 21 ve třídě třetí.³³ Mezi školní předměty patřily: český jazyk (v první třídě se vyučovalo čtení a psaní jako samostatné předměty), německý jazyk (od druhé třídy), náboženství (všechny ročníky), prvouka (pouze první třída), vlastivěda (druhá třída), zeměpis, dějepis, přírodopis a přírodopis (třetí třída). Ve všech třídách byly rovněž v osnovách „počty a nauka o tvarech měřičských“ (dnes bychom spíše řekli matematika a geometrie), zpěv a tělesná výchova; chlapci a dívky pak měli odděleně ruční výchovu (děvčata se zaměřením na domácí hospodaření). Hodnocena ale byla i „vnější úprava (vzhled a úhlednost) písemných a jiných prací.“³⁴

³¹ Kubičová, s. 6

³² Viz Zápis o zahajovací učitelské poradě konané dne 3. září 1940 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Záписy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43. Jiří Kočí naproti tomu vzpomíná, že ve třetí třídě učil veškeré předměty.

³³ Tamtéž.

³⁴ Archiv školy Jedličkova ústavu. Třídní výkazy docházky a prospěchu žactva, I. – III. třída, školní roky 1940/41, 1941/42, 1943/44, 1944/45.

Počet žáků Jedličkova ústavu v Lochovicích nebyl v žádném případě stálý a během válečných let se neustále měnil. Školní rok 1940/41 například v první třídě dokončilo o 7 žáků více, v třídě třetí naopak o 6 žáků méně.³⁵ Během válečných let jich ústav opustilo několik desítek. V nejistých poměrech odešli mnozí na žádost rodičů zpět do svých domovů, další přestoupili na jiné (často měšťanské) školy, byli i tací, kteří školu nedokončili kvůli chování nebo prospěchu a několik dětí též bohužel zemřelo.³⁶ Mnoho žáků také odjíždělo z Lochovic často pouze na kratší dobu (většinou do Prahy) za účelem různých lékařských zákroků či rehabilitací. Vyučovat děti za těchto podmínek nebylo jednoduché. Na druhou stranu však trval zájem o přijetí do Jedličkova ústavu, daný zejména jeho dobrým předválečným jménem a pověstí.

Zabrání Nové budovy v květnu 1941

V Praze se situace radikálně změnila na přelomu dubna a května roku 1941. Bohužel dosavadní prameny jsou neúplné; nahlédneme však do Protokolů správní rady Pražského Sanatoria, které s Jedličkovým ústavem sousedilo a vždy s ním udržovalo poměrně úzké styky, které byly dány osobou jejich společného zakladatele, profesora Rudolfa Jedličky. (Za zmínku stojí, že ve válečném období byl ředitelem Pražského Sanatoria Jedličkův bratr, MUDr. Michal Jedlička, který byl i předsedou Zemského spolku pro léčbu a výchovu mrzáků - tedy organizace, která v roce 1913 Jedličkův ústav zřizovala. Několik pánů, kteří zasedali ve správní radě Sanatoria, bylo zároveň i členy spolku). Po předchozích záznamech, které se takřka bez výjimky zabývaly správními, finančními a organizačními otázkami, zde nalézáme zápis z 26. dubna 1941:

„Po zahájení schůze panem předsedou oznamuje doktor Jedlička, že v pátek dne 25. dubna 1941 odpoledne dostavil se do Sanatoria pan medicínální rada doktor Gröbler, sanitní referent Oberlandratu (tj. vrchní zemské rady) a oznámil, že Sanatorium je zabráno pro účely Lazaretu SS. Na to v sobotu dne 26. dubna 1941 dostavil se opět s velitelem SS Lazaretu Oberstabarztem

Pražské Sanatorium (stejně jako Jedličkův ústav, se kterým sousedilo) bylo zabráno Lazaretem SS.

³⁵ Archiv školy Jedličkova ústavu. Třídní výkazy docházky a prospěchu žactva, I. – III. třída, školní roky 1940/41, 1941/42, 1943/44, 1944/45.

³⁶ Během období 1936 – 1945 bylo dle jednoho pramene propuštěno 285 chovanců, 65 jich odešlo před dokončením výchovy, 21 zemřelo a o 51 není zpráv. Viz Národohospodářský význam péče o zmrzačené Jedličkova ústavu. *Libellus sine auctore et data*. Historický archiv JÚ, neuspořádáno.

(vrchním štábním lékařem) doktorem Stoyem a prohlédli si celé Sanatorium a uložili ředitelství, aby s největším urychlením, pokud možno okamžitě, odeslalo všechny nemocné, aby mohli Sanatorium jak nejdříve převzít. Po delším vyjednávání bylo svoleno, aby Sanatorium bylo evakuováno do 30. dubna 1941.“³⁷

Jak vidno, ultimativnímu požadavku neblaze proslulé organizace nikdo příliš nevzdoroval. Ze záznamu je zřejmé, že správní rada se sešla ještě týž den a sdělení vzala takřka bez námitek na vědomí. Zápis dále pokračuje:

„Oberstabsarzt Stoye prohlásil, že nesmí býti pod osobní zodpovědností vrchního ředitele ze Sanatoria nic odstraněno, a že musí býti pořízeny inventáře veškerého zařízení ke dni 30. dubna 1941. (...) Všichni lékaři a veškerý personál, který bydlí uvnitř ohradní zdi, musí býti vystěhováni. Správní rada vzala toto sdělení na vědomí a rozhovořila se o podmínkách budoucího nájmu. Doktor Jedlička oznamuje, že (...) o těchto podmínkách nemůže jednat sám, a že k jednání dostaví se jistě zástupci správní rady a právní zástupce. Na to pan předseda skončil schůzi.“³⁸

Tyto údaje jsou pro nás velmi důležité, protože lze důvodně předpokládat, že k podobnému scénáři došlo i pár dní později v Jedličkově ústavu. Sledujme ještě nějaký čas hořké osudy instituce v Praze – Podolí. Následující zápis z 9. května 1941 je však již pořízen v Lékařském domě v Praze 2:

„...Pan předseda při zahájení schůze poděkoval doktoru Jedličkovi za velkou práci, kterou vykonal v posledních dnech při předávání Sanatoria polnímu lazaretu SS. Všichni pánové s projevem pana předsedy projevili svůj souhlas. Dr. Jedlička podává zprávu o převzetí Sanatoria velitelstvím lazaretu SS vrchním štábním lékařem Dr. Stoyem a zmiňuje se o nesmírných obtížích, které se vyskytly v předávání inventářů. Inventáře byly přirozeně psány pouze česky a teprve v době konání valné hromady telefonicky sdělil medicínální rada Dr. Gröbler, že inventáře musí býti pořízeny též německy. Při tom stanoveno bylo, že Sanatorium bude předáno dne 2. května 1941. Ačkoliv doktor Jedlička zmíněnému pánovi prohlásil, že není prostě možno během jednoho dne inventáře do němčiny přeložiti, získal přesto jednak všechny naše úřednice a jednak i dobrovolné dámy, které ve dne v noci inventáře do němčiny překládaly tak, že 2. května dopoledne při přebírání inventáře nebylo celkem obtíží ...“

„...Doktor Jedlička podává zprávu, že dnešního dne byl volán k zemskému viceprezidentovi Schubertovi, který žádal, abychom na našich pozemcích postavili svým nákladem **pavilon pro ošetřovatelský personál**. Na námitku doktora Jedličky, že v zahradě stojí úplně nový moderní pavilon sesterský, odvětil pan zemský viceprezident, že domu toho bude použito jako pavilonu nemocničního, načež Dr. Jedlička upozornil ho, že tím se značně zvětší počet lůžek, kterážto okolnost bude mít též vliv na výši nájemného. Během jednání dokázal Dr. Jedlička, že by bylo ztrátou pro Sanatorium postavit značným nákladem takovýto personální pavilon, z něhož sice vojenská správa by dle slov pana zemského viceprezidenta platila nájem, avšak po válce by bylo nutno jej strhnouti, ježto naprosto nezapadá do rámce Pražského Sanatoria, čímž by Sanatorium utrpělo škodu asi 2 000 000 K. **Tento důvod pan viceprezident uznal a dále na**

³⁷ Schůze správní rady ze dne 26. dubna 1941. In: Protokoly správní rady 28. 7. 21–9. 5. 41, knižní fond Historického archivu JÚ.

³⁸ Schůze správní rady ze dne 26. dubna 1941. In: Protokoly správní rady 28. 7. 21–9. 5. 41, knižní fond Historického archivu JÚ.

provedení stavby Zemským úřadem anebo magistrátem na pozemcích Sanatoria anebo Sanatoriem netrval.“³⁹

Tímto se již přímo dostáváme k osudu Jedličkova ústavu. Poté, co německé velitelství uznalo, že stavba ošetrovatelského pavilonu by byla příliš nákladná (a zdlouhavá), rozhlédlo se logicky po vhodném objektu v nejbližším okolí. Nalezlo ho doslova za humny Pražského Sanatoria – a doplatila na to nedaleká Nová budova. V Historickém archivu Jedličkova ústavu o tom existuje tento zápis:

*„Dne 15. května 1941 odevzdal jsem v zastoupení Zemského spolku pro léčbu a výchovu mrzáků v Praze inventář budovy č.p. 215 v Praze – Podolí pro ubytování ošetrovatelského personálu lazaretu SS, umístěného v Pražském sanatoriu v Podolí. Budova byla úplně zařízena pro 60 zmrzačených a 10 osob ošetrovatelských (postele, každá se třemi žíněnkami) úplně zařízení kuchyně, jídelny, tří školních místností, nemocnice s operačním zařízením i přístroji, kanceláři, dvou lékařských pokojů a zařízení šatny.“*⁴⁰

Rovněž Jedličkův ústav byl nucen vyhotovit podrobný inventář veškerého svého majetku a vybavení budov, který se stal součástí předávacího protokolu. Do dnešních dnů se zachoval zajímavý, velmi obsáhlý soupis v mnoha kopiích, provedený v českém i německém jazyce s příkladnou pečlivostí. A tak můžeme například zjistit, že **ve spíži** v přízemí Nové budovy se kromě jiného nalézalo:

9 grosse Flaschen mit verschieden Einkochten (9 velkých láhví s různou zavařeninou),
31 kleine Flaschen mit verschieden Einkochten (31 malých láhví s různou zavařeninou),
6 Pakette Karlsbader Zwieback (6 balíčků karlovarských sucharů),
11 Pakette Bananiakakao à 100 gr (11 balíčků banánového kakaa po 100 gramech),
3 kg Kafee (3 kg kávy),
20 kg flüssige Suppenwürze (20 kg polévkového koření),
25 kg Gänsefett (25 kg husího sádla) a
1 Papiersack mit Majoran (1 papírový sáček s majoránkou).

Nevynechány ovšem zůstaly ani zásoby potravin **ve sklepě** (3 láhve okurek, 60 kilogramů cikorky, 1 hrnek ovčího másla - 18 kg netto), inventář **skladiště** (70 litrů čistého benzínu v barelu, 50 lahviček éteru po 100 gramech, 13 litrů denaturovaného lihu v sudě) či vybavení **kuchyně** (112 pokliček, 15 sběraček, 5 kvedlaček, 3 šlehačky na sníh, 1 kladívko na maso). Zaevidován byl **osobní výtah** (Komplette Fahrreineinrichtung vom Keller bis II. Stock, mit einer geschlossener Fahrstuhl, mit Drahtseilen, Gegengewicht, Anlassenrichtung im Fahrtraum, einer kompletter Betriebseinrichtung am Boden mit einem Elektromotor ČKD Nr. 32.125 und einer Marmorschaltplatte mit drei grossen einpoligen und vier kleinen einpoligen Sicherungen, einer Steckdose und einer Handlampe mit Schutzkorb, Leitungsschnur mit Stecker - tj.: úplné stoupací zařízení ze sklepa až do II. patra, s uzavřenou kabinou, drátěnými lany, protizávažím, spouštěcím zařízením v stoupací šachtě; úplného pohonného zařízení na půdě s jedním elektromotorem ČKD, č. 32 125 a mramorové rozvodné desky se třemi velkými jednopólovými a čtyřmi malými jednopólovými pojistkami; zásuvky a ruční lampy s košem a přírodní šňůry se zástrčkou.), **skladiště koksu, lékařský pokoj, půda a byt učitele**. Samozřejmě také všechny **třídy, ložnice a pokoje**, stejně jako jednotlivé **chodby a schodiště**. Podrobně je popsán nejen veškerý nábytek, ale i osvětlovací tělesa, elektrické

³⁹ Schůze správní rady ze dne 9. května 1941 konaná v Lékařském domě v Praze 2. In: Protokoly správní rady 28. 7. 21–9. 5. 41, knižní fond Historického archivu JÚ.

⁴⁰ Zápis na paměť z 15. května 1941. Historický archiv JÚ, kart. 1k I, sv. 1941, inv. č. IK27.

zásuvky a vypínače; záclony a konzole; teploměry a topná zařízení; rohožky, zrcadla a věšáky. Na **zahradě** pak veškeré pracovní náčiní; trakaře, žebříky ba i jednotlivé rostliny a zapomenuto nebylo ani na mramorovou bustu profesora Rudolfa Jedličky. Více jak 80 stran obsahuje na několik set položek a tvoří tlustý fascikl.⁴¹ Všechny tyto položky byly několikrát pečlivě zkontrolovány, než mohl být protokol řádně podepsán a předán. Za Jedličkův ústav tak učinil vrchní ředitel Augustin Bartoš, za německou stranu pak jakýsi *untersturmführer* (tj. hodnost, v armádě odpovídající poručíku - je jasné, že vrchní štábní lékař Stoye se touto záležitostí již nehodlal obtěžovat).

Jak již bylo výše zmíněno, I. třída se přesunula do Lochovic 7. května (můžeme jen spekulovat, zda se tak stalo pod tlakem událostí, každopádně panovalo-li by hezké počasí, k jejímu přesunu do venkovského prostředí by došlo tak jako tak) a 15. května došlo k zabrání Nové budovy. Lze však předpokládat, že při předávání majetku a stěhování došlo k dalším nesrovnalostem, neboť 17. května byl Augustin Bartoš v této záležitosti odvolán přímo z učitelské porady, konané ten den v Lochovicích a byl nucen dostavit se *ihned* do Prahy na *Oberlandrat*.⁴² O pouhé tři dni později pak odesílá ředitel Jedličkova ústavu ministerstvu dopravy naléhavou žádost:

„Po převzetí naší budovy léčebny v Praze XV., ulice Na Topolce č. p. 215 (tj. dnešní Nová budova) pro umístění SS lazaretu bylo převzato dnes pro potřeby říšské branné moci také naše nákladní auto.⁴³ Přemístěním naší léčebny do Žitné ulice č. 24, která nám byla velitelstvím SS dána blahovolně k dispozici, je přerušen blízký styk (Staré budovy) s naší (nově získanou) léčebnou a náš ústav se ocitá před dopravními nesnázemi, které bez dopravního prostředku jsou neřešitelné. Náš ústav na kopci na Vyšehradě je vzdálen všech nákupních pramenů, a poněvadž chovanci i zaměstnanci v důsledku svých těžkých vad nestačí vlastní fyzickou silou dovážeti životní potřeby, nemohli jsme se nikdy obejít bez rychlého dopravního prostředku. Hlavním účelem našeho auta bylo převážení pacientů z nádraží do ústavu a do léčebny a do ortopedických dílen, dále převážení pacientů do těchto dílen, kde se jim pod lékařským dozorem zhotovují ortopedická lůžka, podpěrné přístroje končetin a protézy.

Z uvedených důvodů (...) dovoluje si podepsaný ústav požádati uctivě za povolení ke koupi náhradního nákladního auta a prosí, aby mu toto povolení bylo blahovolně vydáno pokud možno nejdříve, poněvadž se obáváme, že přemístěním jedné části ústavu až do Žitné ulice vzniknou veliké obtíže v provozu léčebny, dílen i vydržování celého ústavu.“⁴⁴

Tolik tedy Augustin Bartoš. Z těchto pramenů se dozvídáme několik zajímavých faktů. Předně, že stejně jako v Pražském Sanatoriu i zde proběhlo zabrání budov a majetku velmi rychle a evidentně dle podobného scénáře. Dále zjišťujeme, že budova školy byla použita Němci jako *ubytovna pro ošetřovatelský personál*, nikoli jako nemocnice - ač tak byla

⁴¹ Viz Prag, den 15. Mai 1941. An Das SS-Lazarett in Prag. Rechnung über übernommene. Historický archiv JÚ, kart. 1k I, sv. 1941, inv. č. IK27.

⁴² Viz VI. konference konaná 17. května 1941. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

⁴³ Zabavená Praga AN však již zřejmě nosila jinou poznávací značku (PD 11 990). Z jiných pramenů vyplývá, že Jedličkův ústav v této době vlastnil ještě osobní automobil Škoda Favorit. Ironií osudu pak je, že Pražskému Sanatoriu jeho sanitní vůz zůstal a byl zvažován jeho prodej. Viz Schůze správní rady ze dne 9. května 1941 konaná v Lékařském domě v Praze 2. Protokoly správní rady 28. 7. 21–9. 5. 41, knižní fond Historického archivu JÚ.

⁴⁴ Žádost ředitele Augustina Bartoše Ministerstvu dopravy o povolení koupě vozu ze dne 20. května 1941, čís. jed. 2152/41.-B. Historický archiv JÚ, kart. 1k I, sv. 1941, inv. č. IK27.

částečně vybavena. Augustin Bartoš totiž hovoří o Nové budově jakožto o „*léčebně*“, nikoliv škole; rovněž nahlédneme-li do zápisu z 15. května, nalézáme zde zmínku o „*nemocnici s operačním zařízením i přístroji*.“ Teorie, že budova školy byla nějaký čas používána jakožto ústavní léčebna náhradou za prostory pronajaté Pražské všeobecné nemocnici, se tak jeví téměř jistou. Lze předpokládat, že zde byli (vlastním lékařským personálem) léčeni a operováni chovanci a učni ústavu a pouze náročnější chirurgické zákroky prováděli v prostorách „bývalé“ léčebny lékaři Pražské všeobecné nemocnice. Podobný scénář ostatně fungoval i před válkou, kdy složitější případy byly operovány na II. chirurgické klinice umístěné v Pražském Sanatoriu. Náhradou za zabavenou budovu Jedličkův ústav obdržel dům v Žitné ulici č. 24, který – jak z uvedených materiálů vyplývá – logicky opět posloužil jako ústavní léčebna.⁴⁵ Do zdejších prostor, které dříve patřily sanatoriu Československého červeného kříže, byla také přemístěna z Nové budovy kuchyně a prádelna.⁴⁶ Nicméně ještě k 24. červnu nebylo místo na Praze-2 Lazaretem SS zcela uvolněno; na písemný dotaz Jedličkova ústavu tak vrchní štábní lékař *sturmbannführer* Stoye přislíbil učinit do 1. července 1941.⁴⁷ Peripetie ústavní léčebny se tak v roce 1941 dočasně uzavřely, ale o jejím osudu v dalších válečných letech ještě několikrát uslyšíme.

Jedličkův ústav v Sušici

Zajímavou, ale zatím nepříliš zpracovanou epizodou ve válečné historii Jedličkova ústavu je zřízení azylového domu v Sušici na Šumavě. Byl určen zejména pro starší dívky, které měly obtíže se získáním práce.⁴⁸ Dle vzpomínek J. Kočího se zde nacházely chovanky, které dříve pracovaly na Vyšehradě v dílně na výrobu kobereců či ve vyšivačské dílně; často s těžším postižením,⁴⁹ některé z nich těžce imobilní.⁵⁰ Z mála zachovaných dokumentů je zřejmé, že ústav, sídlící v čísle popisném 170/III, se začal zařizovat již během března roku 1941. V té době vyšel v Národní Politice inzerát:

„Tělesně vadné dívky, starší 18 let, lze umístit v odbočce Jedličkova ústavu v Sušici. O přijetí mohou se ucházeti jen žadatelky duševně normální,

Vilka v Sušici, ve které byl během války azylový dům.

⁴⁵ Žádost ředitele Augustina Bartoše Ministerstvu dopravy o povolení koupě vozu ze dne 20. května 1941, čís. jed. 2152/41.-B. Historický archiv JÚ, kart. 1k I, sv. 1941, inv. č. IK27.

⁴⁶ Výměr Úrazové pojišťovny dělnické pro Čechy o přijetí zaměstnanců kuchyní a prádelen k dobrovolnému úrazovému pojištění ze dne 19. dubna 1943, č. jed. 22.656/43, č. čl. 8083/95. Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1940-1948, inv. č. IN 18.

⁴⁷ Viz Prag, den 25.VI. 1941, SS-Lazarett Prag, Az.: 38 a /VI. 41. Freistellung eines Teiles der Jedlicka Anstalt für Verkrüppelte. Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1940-1948, inv. č. IN 18.

⁴⁸ Titzl, s. 45.

⁴⁹ Rozhovor autora s prom. pedagogem Jiřím Kočím, konaný dne 28. 1. 2002

⁵⁰ Modálková, A.: Život a dílo Augustina Bartoše. Disertační práce. PedF UK, Praha 1970, s. 74

starší osmnácti let, s takovou tělesnou vadou, která jim znemožňuje výdělečné povolání. Vyloučeny jsou žadatelky, které jsou trvale upoutány na lůžko a žadatelky s chorobami chronickými. Přednost bude dána příslušnicím okresu sušického. Žádosti nutno podati ihned ředitelství Jedličkova ústavu v Praze na Vyšehradě.“⁵¹

Pravděpodobně ve stejném deníku vyšel v témž roce krátký článek:

„Domov zmrzačených dětí. V lesním zákoutí u Sušice (...) v blízkosti řeky Otavy stojí vila, jejíž obrázek přinášíme. Získala ji z pozůstalosti po R. Svatošovi sušická obec, která ji prodala okresu. Od toho ji najmul na padesát let Jedličkův ústav v Praze. V ústavu je už několik chovanců.“⁵²

Azylový dům byl zřejmě na tehdejší poměry poměrně dobře vybaven.⁵³ V sobotu dne 26. dubna byl do Sušice dokonce poslán celý vagón (naložený „nábytkem a jiným zbožím“) určený pro vnitřní vybavení azylu;⁵⁴ na rozdíl od Lochovic nechybělo ani centrální vytápění a dostatečná zásoba topiva.⁵⁵ Samotné jeho otevření lze datovat do

Dívky sušického azylového domu

prvních květnových dní roku 1941.⁵⁶ Jednou z hlavních náplní zdejší práce byla pomoc při výchově malých dětí (mladších 6 let věku), samy dívky se tak *de facto* učily roli matek. Jejich vedoucí byla paní Benáková, která kromě dozoru obstarávala např. nákupy či styk s úřady. Později však tuto funkci zastávala přímo jedna z chovanců. Mezi jejich další drobnější práce patřilo šití prádla, praní oděvů, tkaní koberců, úklid domu a na dvoře pak péče o drůbež.⁵⁷

Je téměř jisté, že pobočka fungovala v jihozápadních Čechách až do konce války, tj. více jak čtyři roky; později se ale již o ní nezmiňují ani pamětníci.⁵⁸

⁵¹ Tělesně vadné dívky. Národní Politika ze dne 13. 3. 1941.

⁵² V letním zákoutí u Sušice. Domov zmrzačených dětí. Pvp. Národní Politika, rok 1941.

⁵³ Dopis ředitele Augustina Bartoše ze dne 30. 3. 1941, určený firmě A. Zroum, obchod uhlím, Sušice. Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1940-1948, inv. č. IN 93

⁵⁴ Dopis ředitele Augustina Bartoše ze dne 25. 4. 1941 firmě Antonín Čácha, speditér, Sušice. Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1940-1948, inv. č. IN 93

⁵⁵ Dopis ředitele Augustina Bartoše ze dne 30. 3. 1941, určený firmě A. Zroum, obchod uhlím, Sušice. Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1940-1948, inv. č. IN 93. Srovnej též Potvrzení o přezkoušení ústředního topení v domově v Sušici zaslané dne 4. 1. 1943, č. 3616/42.-B. Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1940-1948, inv. č. IN 93

⁵⁶ Viz dopis vrchního ředitele firmě Philips z 6. května 1941, č. 1921/41/Č/D. Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1940-1948, inv. č. IN 93

⁵⁷ Modálková, s 74.

⁵⁸ Poslední písemný záznam o ní nacházíme 14. října 1944. Viz Výměr Úrazové pojišťovny dělnické pro Čechy, uznávající Jedličkův ústav pojištěním povinný ze dne 14. 10. 1944, č. jed. 70474/44, č. čl. 618/95. Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1940-1948, inv. č. IN 20.

Lochovice – školní rok 1941/42

Zdravotní stav dětí

Předchozí školní rok (1940/41) skončil 28. června a děti se zanedlouho se rozjely na prázdniny. Žák Crkva se přihlásil do obchodní akademie, žáci Sinkule a Anděl byli zapsáni do obchodní školy, Kopejtková, Bílek a Mirvald do 4. ročníku měšťanky. Několik žáků bylo přijato do učení: Maršálek do knihkupectví, Horký do knihárny, Bureš do obuvnictví a Jirovský a Kunt na mechaniku.⁵⁹ Obecně se dá říci, že děti z Jedličkova ústavu patřili na nových školách vždy k nejlepším a nikdy neměli potíže s prospěchem.⁶⁰ Například 22. března 1942 obdržel Jedličkův ústav z ředitelství hlavní (tj. bývalé měšťanské) školy v Lochovicích tuto zprávu:

*„Ředitelství obecné a újezdní hlavní školy v Lochovicích oznamuje, že vaši žáci Josef Holata, Marie Lukešová a Hana Kovandová byli po vykonané zkoušce (...) přijati od počátku II. pololetí školního roku 1941/42 do IV. ročníku zdejší hlavní školy. Vaši žáci jsou vzorným chováním a jednáním vzorem a příkladem našemu žactvu, jsou velmi pilní a velmi dobře prospívají.“*⁶¹

Je však třeba podotknout, že Jedličkův ústav si kvalitu a schopnosti svých studentů sám velmi dobře hlídal již na své škole. Během uplynulého roku zde například proběhl test inteligenčního kvocientu žáků⁶² a na poslední učitelské poradě před prázdninami bylo navrženo propuštění pěti z nich pro „chabou inteligenci“.⁶³

Ještě v červnu 1941 navštívil Lochovice městský školní inspektor Musil a zemský školní inspektor Štampach. Oba byli s činností školy velmi spokojeni⁶⁴ a vrchní ředitel Bartoš, ředitel Spáčil a paní učitelka Novotná obdrželi pochvalné uznání za svojí školní i mimoškolní činnost.⁶⁵ Jistě nejenom proto, že zemský inspektor František Štampach byl mužem, který měl pro Jedličkův ústav vždy velkou slabost a pochopení.⁶⁶ Ani tento člověk však nemohl zabránit odchodu mladých učitelů, které ústav před necelým rokem přijal. Patřili jako tisíce dalších mezi ty, jimž se dostalo pochybné cti přispět svým pracovním úsilím k válečné výrobě Třetí Říše. Pouze jediný z nich, Jiří Kočí, se v roce 1945 do Jedličkova ústavu vrátil. Do školního roku 1941/42, který začal 1. září, bylo třeba přijmout nové pracovníky: v druhé třídě tak dočasně nastoupil pan učitel Jiříčný, ve třetí třídě se objevila paní učitelka Marjánová, která zde vypomáhala řediteli Spáčilovi. V první třídě zůstala paní učitelka Terezie Novotná. Do školních lavic usedlo 42 žáků (ve třetí třídě devatenáct, ve druhé patnáct a v první třídě pouze

⁵⁹ Zápis o poradě učitelského sboru Jedličkova ústavu pro zmrzačené, konané dne 19. června 1941 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

⁶⁰ Rozhovor autora s prom. pedagogem Jiřím Kočím, konaný dne 28. 1. 2002

⁶¹ Zápis o poradě učitelského sboru soukromé trojtřídní školy Jedličkova ústavu pro zmrzačené v Praze, konané dne 21. dubna 1942 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

⁶² Kubiče, s. 13. Viz též Archiv školy Jedličkova ústavu. Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva, III. třída, školní rok 1940/41

⁶³ Zápis o poradě učitelského sboru Jedličkova ústavu pro zmrzačené, konané dne 19. června 1941 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43.

⁶⁴ Tamtéž

⁶⁵ Zápis o poradě učitelského sboru soukromé trojtřídní školy Jedličkova ústavu pro zmrzačené v Praze, konané dne 8. září 1941 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

⁶⁶ Rozhovor autora s prom. pedagogem Jiřím Kočím, konaný dne 28. 1. 2002

osm). Právě nízký počet nejmladších dětí donutil Augustina Bartoše při zahajovací učitelské poradě k hořkému postěžování:

*„Nedostatek žáků v první třídě je zaviněn nepřekonatelným konservatismem rodičů, kteří se domnívají, že školní výchova není pro tělesně vadné dítě tak důležitá, jako odstranění vady. Děti jsou ve školách osvobozovány od předmětů manuálních a tím je umožněno tělesně vadnému dítěti, aby školou prošlo, ale tělesně zanedbáno, poněvadž pro léčení jeho vady se proměškala každá příležitost po celých osm let...“*⁶⁷

À propos – zdravotní stav žáků. Již bylo řečeno, že největší obtíže způsobovaly dětem nízké teploty. Během tuhé zimy na přelomu let 1941 a 1942 byly dokonce v Protektorátu vyhlášeny uhelné prázdniny; děti tak měly volno od 20. prosince až do 3. března. V Jedličkově ústavu však probíhala výuka dál. Místnosti, ve kterých se učilo, totiž zároveň sloužily pro celodenní pobyt dětí - také to ovšem byly jediné místnosti, které byly v Lochovicích vytápěny.⁶⁸ Jen třetí třída sídlila v samotné budově zámku; druhá třída se učila v přilehlém hospodářské budově a třída první byla umístěna v objektu, který dříve sloužil jako vrátnice.⁶⁹ Kvůli mrazivému počasí však byli nejmladší žáci 17. ledna 1942 opět přemístěni do Prahy (není zcela jasné kam – zřejmě pro ně byl uvolněn prostor někde na Staré budově).⁷⁰ Kromě nízkých teplot byly opakovaným problémem zejména různá infekční onemocnění, i když na druhé straně izolované umístění Lochovic samo o sobě poskytovalo v porovnání s Prahou jistou ochranu. Při vyšetřeních pak byly dětem ústavem hrazeny i odbornější lékařské výkony – stomatologické či oftalmologické.⁷¹ Školní rok 1940/41 byl na choroby poměrně mírný, objevila se lehčí epidemie spalniček a několik případů kožních onemocnění. Dne 11. března 1941 byl žák druhé třídy L. Klazar převezen do Prahy na I. chirurgickou kliniku profesora Arnolda Jiráska kvůli akutnímu zánětu slepého střeva. Přes veškerou péči lékařů zde 9. dubna zemřel.⁷²

Jak však bylo řečeno, zanedbávaná nebyla ani prevence – povinné lékařské prohlídky či očkování.⁷³ Ani ve školním roce 1941/42 se zdravotní stav žáků příliš nezhoršil, mezi personálem bylo zaregistrováno onemocnění angínou a spálou, u žáků katar průdušek; naštěstí to byly jen ojedinělé případy. V červnu se u nejstarších ročníků opět objevilo několik případů spalniček a III. třída tak musela být dána do karantény. Děti již podléhaly dohledu místního obvodního lékaře MUDr. Maška,⁷⁴ ale ortopedická a masážní cvičení s dětmi museli provádět

⁶⁷ Zápis o poradě učitelského sboru soukromé trojtřídní školy Jedličkova ústavu pro zmrzačené v Praze, konané dne 8. září 1941 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách.

LOCHOVICE 1940-43

⁶⁸ Zápis o poradě učitelského sboru soukromé trojtřídní školy Jedličkova ústavu pro zmrzačené v Praze, konané dne 4. března 1942 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách.

LOCHOVICE 1940-43

⁶⁹ Rozhovor autora s prom. pedagogem Jiřím Kočím, konaný dne 28. 1. 2002

⁷⁰ Zápis o poradě učitelského sboru soukromé trojtřídní školy Jedličkova ústavu pro zmrzačené v Praze, konané dne 4. března 1942 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách.

LOCHOVICE 1940-43

⁷¹ Zápis o pololetní učitelské poradě konané dne 28. ledna 1941 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

⁷² V. konference konaná 17. května 1941. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

⁷³ Zápis o poradě učitelského sboru Jedličkova ústavu pro zmrzačené, konané dne 19. června 1941 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43.

⁷⁴ Zápis o poradě učitelského sboru soukromé trojtřídní školy Jedličkova ústavu pro zmrzačené v Praze, konané dne 4. března 1942 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

sami učitelé. Teprve v květnu 1942 byla přijata pro tuto práci rehabilitační sestra.⁷⁵ Ani v následujících válečných letech nedošlo k podstatnému zlepšení dané situace.

Školní rok 1941/42 skončil (zřejmě kvůli dlouhým uhelným prázdninám) až 11. července 1942, povězte si ale nyní krátce o zdravotním stavu dětí Jedličkova ústavu i během dalších válečných let. Problematika byla opakovaně probírána na pravidelných učitelských konferencích; nejinak tomu bylo i na konci léta v roce 1942. Dejme slovo dlouholeté učitelce Jedličkova ústavu Terezii Novotné:

*„Zdravotní stav našeho žactva není po prázdninách tak uspokojivý, jako býval v jiných letech. Během prázdnin vyskytl se ojedinělý případ kožní vyrážky a po prázdninách bylo konstatováno takových případů několik. Ošetření dvou z těchto případů v naší léčebně v Praze si vyžádalo příliš dlouhého času, takže děti jsou vyřazeny ze školního vyučování 5 až 6 neděl. Vedle těchto případů objevil se po prázdninách jeden případ záškrtu. **Poněvadž všechno úsilí o dostatečnou zdravotní péči o děti našeho ústavu zůstává po několik let bezvýsledným, ačkoli spatřujeme ve smyslu ideovém poslání ústavu jedině v současné léčbě a výchově, nezbyvá nám nic jiného, než postarat se o odstranění těchto základních nedostatků svépomocí.***

Z Prahy (byla) převedena dočasně jedna služebná k ošetřování dětí stížených kožní vyrážkou, která zůstane v Lochovicích až do odstranění této infekce. Vedle toho budeme řešiti přímý a pravidelný dozor nad zdravými dětmi přímo v Lochovicích. Státní odborný lékař MUDr. Ladislav Mašek požádán bude písemně, aby laskavě převzal (trvalý) dozor a pravidelnou ordinaci u našich dětí alespoň jednou za čtrnáct dní a kolega Spáčil bude zplnomocněn, aby s doktorem Maškem sjednal modalitu zdravotního dozoru a honorář.“⁷⁶

Následující měsíc se objevily dva případy žloutenky. Bylo zjištěno, že během tohoto měsíce se ústavní lékaři **ani jednou neobtěžovali navštívit Lochovice**. Augustin Bartoš konstatuje, že:

„... tento kardinální nedostatek odporuje nejzákladnějším požadavkům organizace léčebně-pedagogického ústavu.“ Vyslovuje politování nad marností všeho dlouhodobého úsilí. Přiznává, že: *„...také v poslední schůzi výboru předsednictva ústavu (tj. Zemského spolku pro léčbu a výchovu mrzáků) upozornil na tento žalostný nedostatek a žádal znovu o rychlou nápravu. Bylo mu přislíbeno, že jednou týdně přijede do ústavu pomocná síla ošetřovatelská, k provedení fyzikální léčby. Toto opatření (učitelé Jedličkova ústavu) považují za neúčinné a nedostatečné.“⁷⁷*

Je zřejmé, že situace nebyla zdaleka ideální. Nicméně, učitelé se snažili pomáhat alespoň „svépomocí“. Řešením byla samozřejmě tělesná aktivita žáků, neboť: *„...tělovýchova školní (...) je v našich poměrech jediným zařízením pro nápravný cvik vadných končetin. Při všech cvičeních hledí se zaměstnati vadné končetiny a povzbuzovati ochablé funkce při pohybových hrách, které dávají možnost a příležitost zaměstnati i končetiny značně ochablé.“⁷⁸* Později

⁷⁵ Zápis o poradě učitelského sboru soukromé trojtřídní školy Jedličkova ústavu pro zmrzačené v Praze, konané dne 27. května 1942 v Lochovicích za přítomnosti všech členů sboru. Historický archiv JÚ, kart.1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

⁷⁶ Zápis o učitelské poradě konané dne 8. října 1942 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart.1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

⁷⁷ Zápis o poradě učitelského sboru školy Jedličkova ústavu pro zmrzačené v Praze, konané dne 13. listopadu 1942 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart.1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

⁷⁸ Tamtéž.

bylo z Prahy dovezeno horské slunce a z ústavní nemocnice každý týden dojížděl některý z mediků, který pak měl v Lochovicích na starosti elektrizaci a masáže. Nakonec se i u doktora Maška podařilo domluvit pravidelné a důkladné lékařské prohlídky, které se konaly každých 14 dní.⁷⁹

V březnu roku 1943 se ve druhé třídě objevilo několik případů onemocnění průšnic, ale třída byla izolována a k dalšímu šíření infekce nedošlo.⁸⁰ V květnu bylo MUDr. Maškem osm dětí posláno k podrobnější klinické prohlídce; po ní byla u tří z nich doporučena operace (extrakce mandlí). Téhož měsíce navštívil Lochovice mistr z ortopedických dílen Jedličkova ústavu pan Wolf, aby u dětí zkontroloval a případně opravil jejich protézy.⁸¹ Složitější opravy však mohly být nadále prováděny pouze v ortopedické dílně na Staré budově v Praze.

I ve zbývajících dvou válečných letech se zdravotní stav dětí zřejmě příliš nelišil od již výše popsaného. Problematictější se jevíly případy dětí, které byly nuceny být hospitalizovány v pražské léčebně – ať už kvůli vážné nemoci nebo operativnímu zákroku. S pobytem v Praze byla spjata i následná rehabilitace, což spolu se zákrokem zabralo často několik týdnů, nezřídka i měsíců mimo školu, kterou pak tyto děti jen těžko doháněly.⁸²

Osudy nemocnice Jedličkova ústavu v letech 1942–1943

Nemocnici Jedličkova ústavu jsme opustili v létě 1941, kdy se byla nucena přestěhovat do náhradních prostor v Žitné ulici č. 24 (která v té době ovšem nesla dobový název *Korngasse*). Na základě žádosti Jedličkova ústavu mu Zemský úřad dne 29. července 1942 povolil v budově bývalého sanatoria Československého červeného kříže další provoz.⁸³ Avšak již 15. srpna 1942 se rozhodl Majetkový úřad při kanceláři říšského protektora - *Vermögensamt bei Reichsprotektor in Böhmen und Mähren* - budovu v Žitné převzít a 17. srpna se tak skutečně stalo.⁸⁴

Následně byl 25. srpna přijat protokol, díky kterému nemovitost přešla pod akciovou společnost *Allgemeine Treuhand*, sídlící na Praze 1.⁸⁵ Jedličkův ústav však na místě zůstal a část objektu mohl nadále využívat (konkrétně budovu obrácenou do Žitné ulice a část budovy ve dvoře); není však příliš jasné, zda mohla být nadále provozována i nejdůležitější část nemocnice - operační sál. V přijatém protokolu je pouze zmínka, že toto využití: „...by vedení (Jedličkova ústavu) velmi ocenilo, neboť nemá žádný vlastní operační sál k dispozici.“⁸⁶

⁷⁹ Zápis o poradě učitelského sboru školy Jedličkova ústavu pro zmrzačené v Praze, konané dne 18. prosince 1942 v Lochovicích za přítomnosti podepsaných členů sboru. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

⁸⁰ Zápis o poradě učitelského sboru školy Jedličkova ústavu v Praze, konané dne 12. března 1943 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

⁸¹ Zápis o poradě učitelského sboru školy Jedličkova ústavu pro zmrzačené v Praze, konané dne 4. června 1943 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

⁸² Viz Archiv školy Jedličkova ústavu. Třídní výkazy docházky a prospěchu žactva, I. – III. třída, školní roky 1940/41, 1941/42, 1943/44, 1944/45.

⁸³ Povolení Zemského úřadu v Praze k dalšímu provozu léčebného ústavu v budově bývalého sanatoria Červeného kříže z 29. července 1942, čís. 1646/1 1942, odd. III – 1. Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1940-1948, inv. č. IN 18.

⁸⁴ Vermögensamt převzal budovu v Žitné ulici č. 24 dnem 17. srpna 1942. Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1940-1948, inv. č. IN 17.

⁸⁵ Protokoll aufgenommen am 25. August 1942 bei der Übernahme des Hauses Prag II., NC 569, Korngasse 24. Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1940-1948, inv. č. IN 17.

⁸⁶ Tamtéž

Nicméně ústav se zavázal platit **nejen nájem, ale i veškeré daně a správní poplatky stejně jako náklady na údržbu budov.**

Možnost využití operační sálu v Žitné ulici nebyla zřejmě ani později zcela vyjasněna a vedení Zemského spolku pro léčbu a výchovu mrzáků v čele MUDr. Michalem Jedličkou pravděpodobně uvažovalo i o návratu do původních prostor nemocnice v dnešní ulici Na Pankráci – dokonce v říjnu 1942 podalo výpověď Pražské všeobecné nemocnici (respektive její I. chirurgické klinice), která zde sídlila.⁸⁷ K vystěhování Pražské všeobecné nemocnice však došlo až ke konci roku následujícího. Můžeme tedy předpokládat, že komplikovanější chirurgické zákroky chovanců Jedličkova ústavu zde mohly stále probíhat; nyní pod patronátem slavného profesora Jiráska.⁸⁸ K posunu na Praze 2 snad došlo až 1. října 1943 při jednání s ředitelem *Allgemeine Treuhand*, A. G. Citujme doktora Jedličku:

„Proti předepsanému poplatku za nájem (v Žitné ulici) nemohl jsem projevit námitky, toliko to, že platíme-li nájem z celého objektu, chceme ho též užívat, a proto jsem žádal, aby nám byl k dispozici též operační sál se sterilizací. Pan ředitel Redlich⁸⁹ prohlásil, že můžeme dát skříň otevřít, napsat inventář nástrojů, uložit tyto do beden a místností užívat.“⁹⁰

Nájemné bylo již dříve stanoveno na 8000 říšských marek (tj. 80 000 korun) za jedno čtvrtletí, z čehož 6000 marek bylo určeno jako nájem z hlavní budovy, 1820 marek z budovy ve dvoře a 120 marek za využívání garáže.^{91,92} Pobyt nemocnice Jedličkova ústavu se však již v Žitné ulici pomalu blížil ke svému konci. Definitivně se tak stalo díky nařízení Hlavního zdravotního úřadu Magistrátu hlavního města Prahy (tzv. *Hauptgesundheitsamtu*) vydaného dne 3. prosince 1943. Budovy měly být vyklizeny do 1. ledna 1944; v krátkém mezidobí směly být přijímány pouze lehčí případy, přičemž věk pacientů musel být vyšší než 16 let.⁹³

14. únor 1945, č.p. 479, dnešní ulice Na Pankráci.
Malá cedulka na dveřích nese nápis "Nemocnice Jedličkova ústavu"

⁸⁷ Hlaváčková, L., Svobodný, P.: Dějiny Všeobecné nemocnice v Praze 1790-2000. Praha 2001, s. 98

⁸⁸ Viz pozn. č. ⁷²

⁸⁹ V jiných pramenech je však jméno ředitele akciové společnosti *Allgemeine Treuhand* uváděno jako Röhling nebo (pravděpodobně správnější) Rödling.

⁹⁰ Jednání dne 1. října 1943 v Allg. Treuhand Akt. Gesellschaft. Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1940-1948, inv. č. IN 17.

⁹¹ Viz Prag, 19 März 1943. Eingezogenes des Tschechischen Roten Kreuzes, Hausgrundstück Prag II., NC 569. Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1940-1948, inv. č. IN 17. Srovnej též Prag, 28 Juli 1943. Mietvertrag Hausgrundstück Prag II., NC 569. Historický archiv JÚ, tamtéž.

⁹² Prag, den 7. Oktober 1943. Gedächtnisprotokoll. Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1940-1948, inv. č. IN 17.

⁹³ Prag, am 3.12. 1943. An die Direktion des Krankenhauses der Jedlicka's Anstalt. Bescheid. G.Z. X U – 122/7764/43. Historický archiv JÚ, kart. 1n II, sv. 1940-1948, inv. č. IN 17.

Je téměř jisté, že k 1. lednu se nemocnice vrátila do míst, která na podzim roku 1939 opustila – tj. do čísla popisného 479 v tehdejší Linecké ulici, dnes nazývané Na Pankráci. Současně se I. chirurgická klinika přestěhovala do prostor tzv. divizní nemocnice sídlících v areálu bývalého kláštera na Karlově náměstí, kde její druhá část pobývala již od 18. listopadu 1939.⁹⁴ Závěrečné dva válečné roky tedy nemocnice Jedličkova ústavu strávila na svém starém „právoplatném“ místě. Dočkala se zde i svých osudových chvil dne 14. 2. 1945. V porovnání s lazaretem SS umístěným v Pražském Sanatoriu či s přestěhovanou I. chirurgickou klinikou sídlící v divizní nemocnici dopadla relativně nejlépe – alespoň co se týče obětí na životech. Ale o tom až v další kapitole.

Léta 1942-1945

Život v Lochovicích

V pořadí již čtvrtý školní válečný rok započal 1. září 1942. Jedličkův ústav byl oslaben odesláním pana učitele Jiříčného do přeškolovacího kurzu německého jazyka a následně jeho odchodem na jednu z pražských hlavních (měšťanských) škol. Bylo rozhodnuto, že druhou třídu dočasně převezme paní učitelka Marie Marjánová, první třídu nadále povede Terezie Novotná a konečně třídu třetí pak pan ředitel Spáčil. Obě učitelky si též mezi sebou rozdělily výchovu dívčích ručních prací a František Spáčil zajišťoval výuku katolického náboženství.⁹⁵

13. října 1942 se I. třída s nejmladšími dětmi, vedenými paní učitelkou Novotnou opět přesunula do Prahy a do jimi uvolněné budovy vrátnice se následně nastěhovala třída druhá – problémy s vytápěním byly stále svízelnější. Téhož dne vrchní ředitel Augustin Bartoš přivítal „*srdečnými slovy*“ nového učitele Jedličkova ústavu Vojtěcha Trnku právě přišedšího z hlavní školy ve Vršovicích. Jmenovaný byl nepochybně získán i díky snaze zemského školního inspektora dr. Štampacha, který se zavázal v této věci pro Jedličkův ústav angažovat. František Trnka převzal (kromě náboženství) všechny předměty ve druhé třídě, třídním učitelem u nejstarších dětí zůstal pan ředitel Spáčil, který zde učil rovněž vše (kromě německého jazyka). Paní učitelka Marjánová měla v obou třídách na starosti dívčí ruční práce, ve druhé třídě pak dvě hodiny náboženství a ve třetí třídě osm hodin němčiny.⁹⁶ Později se panu ředitelovi Spáčilovi dokonce podařilo sehnat soukromého lektora hry na housle, který začal dvakrát týdně dojíždět do Lochovic. Bylo konstatováno, že prospěch žáků na všech stupních (i u žáků méně nadaných či školsky opožděných) je na uspokojivé úrovni.⁹⁷

5. prosince 1942 uspořádali chovanci Jedličkova ústavu mikulášský večírek, při němž byla předvedena divadelní hra „*Cestičkou do nebe*“, kterou děti samy složily a následně s úspěchem zahrály.⁹⁸ Při nedělní bohoslužbě 17. ledna 1943 pak žáci zpívali koledy a svými hlasy doprovázeli mši konanou v místním kostele. Dobře nacvičený zpěv se dle dobových

⁹⁴ Hlaváčková, L.: Prof. Arnold Jirásek a I. chirurgická klinika UK za druhé světové války. In: Věda v českých zemích za druhé světové války (Sborník z konference). Praha 1998, s. 131-132

⁹⁵ Zápis o poradě učitelského sboru soukromé trojtřídní školy Jedličkova ústavu v Praze konané dne 3. září 1942 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

⁹⁶ Zápis o poradě učitelského sboru školy Jedličkova ústavu pro zmrzačené v Praze konané dne 13. října 1942 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

⁹⁷ Zápis o poradě učitelského sboru školy Jedličkova ústavu pro zmrzačené v Praze konané dne 13. listopadu 1942 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

⁹⁸ Zápis o poradě učitelského sboru školy Jedličkova ústavu pro zmrzačené v Praze konané dne 18. prosince 1942 v Lochovicích za přítomnosti všech členů sboru. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

pramenů přítomným velice líbil.⁹⁹ V březnu bylo na základě návrhu pana ředitele Spáčila rozhodnuto, aby mobilnější děti ze třetí třídy strávily velikonoční svátky v pražském ústavu. Existovalo pro to více důvodů: nejen aby žáci izolovaní v Lochovicích měli možnost poznat Prahu na vlastní oči a vidět, o čem se učili, ale také aby při této příležitosti byli odborně lékařsky vyšetřeni a u některých provedeny drobnější chirurgické zákroky nebo v ortopedických dílnách opravy a seřízení protéz. Náležitosti s ubytováním měl zařídit pan ředitel Spáčil po domluvě s Terezií Novotnou, která v té době pravděpodobně stále pobývala v Praze s první třídou.¹⁰⁰

Obrázek, který nakreslil třináctiletý žák III. třídy Jaroslav Vlasák. Anamnéza: amputace pravé horní končetiny. V třídní knize se o něm dočteme: „Solidní hoch, který bude platným členem společnosti.“

Bohužel se nám nezachovaly zápisy z učitelských porad během posledních dvou let války, obraz událostí v Lochovicích tak můžeme rekonstruovat jen částečně. V únoru 1944 navštívili I. třídu učitelky Novotné opět školní inspektoři; v Lochovicích se tak stalo 18. dubna téhož roku.¹⁰¹ V I. třídě začal školní rok se 12 žáky (5 chlapci a 7 děvčaty) a skončil s 16 (6 chlapci a 8 dívkami). Vysvědčení byla vydána 14. července 1944.¹⁰² V posledním školním roce byla v I. třídě paní učitelka Terezie Novotná vystřídána Vlastou Vraštilovou; II. třídu vedl učitel Vojtěch Trnka a III. třídu ředitel František Spáčil. V Jedličkově ústavu vyučovala ještě paní učitelka Marie Marjánová; náboženství v posledním roce války měl na starosti místní farář

⁹⁹ Zápis o poradě učitelského sboru školy Jedličkova ústavu pro zmrzačené v Praze konané dne 29. ledna 1943 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart.1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

¹⁰⁰ Také Terezie Novotná je zde titulována jako „ředitelka“. Viz Zápis o poradě učitelského sboru školy Jedličkova ústavu v Praze konané dne 12. března 1943 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart.1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

¹⁰¹ Sdělení ředitele Mandíka z hlavní školy v Lochovicích Jedličkovu ústavu ze dne 18. 4. 1944. Historický archiv JÚ, kart.1n III, sv. JÚ Lochovice 1942-45.

¹⁰² Viz Archiv školy Jedličkova ústavu. Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva, I. třída, školní rok 1943/44.

František Štěrba. Školní rok 1944/45 začal 5. září 1944 s celkem 58 žáky ve třech třídách (s 31 chlapci a 27 dívkami) a skončil dne 20. července 1945.¹⁰³

A jaký byl skutečný život ústavu v západních Čechách? Děti byly především v úzkém kontaktu s přírodou; pomáhaly v zemědělství (Jedličkovu ústavu patřilo až do padesátých let více jak 21 hektarů pozemků; jejich správcem byl místní hospodář pan Kořínek) při sběru brambor, při žních, pečovaly o domácí zvířata. Ve volném čase se pořádaly výlety – koně byly zapřaženy v žebříňák, nebo v kočár, který zde zůstal po předchozí majitelce (hraběnce) a jelo se. Většinou se však konaly výlety pěší: do lesů na houby, do nejbližšího okolí, ale výjimkou nebyly ani dlouhé pochody na Žebrák či Točnick. I děti po obrně nebo s protézami je absolvovaly rády a bez velkých problémů – a učitel jim většinou sotva stačil.¹⁰⁴ Nejlepší ilustraci válečné doby v Lochovicích nám poskytne článek Mikuláše Procházky v Národní Politice z 13. ledna 1944. Jmenovaného novináře téma zřejmě zaujalo, neboť je pravděpodobně, že následně navštívil i ředitelství Jedličkova ústavu v Praze. Bez nadsázky zajímavý příběh je vhodné přetisknout celý:

Šťastní mrzáčci.

Záslužná činnost Jedličkova ústavu pro mrzáčky.

Jel jsem drahou k Písku. Za Zdicemi, v Lochovicích, přistoupil do kupé chlapec asi dvanáctiletý, veselých očí a červených tváří. Díval se ze zájmem kolem a očka mu jen hrála. Byl to mrzáček. Hošík se brzy rozhovořil a vyprávěl, že jede domů na vánoce, a že takto přebývá v ozdravovně Jedličkova ústavu pro mrzáčky v Lochovicích. Jel daleko a ptali jsme se ho, zda se nebojí sám cestovat. „Ne, znám dobře mapu a zablouditi nemohu -- a náš pan ředitel si přeje, abychom se učili samostatnosti. Jeho roztomilé a způsobilé chování vzbudilo u všech spolucestujících zájem a dali jsme se s ním do hovoru – vlastně mluvil a vyprávěl sám o tom, jak se dostal do Jedličkova ústavu, nejprve do Prahy a jak byly děti později přestěhovány do Lochovic.

Lochovický ústav mu obzvláště přirostl k srdéčku jako pravý domov. Vyprávěl nám horlivě a nadšeně, jak je tam krásně a jak se tam mají dobře. Je prý tam velikánský park, minerální lázně, kaplička, hospodářské budovy s kravičkami, drůbeží a koníkem. Děti bydlí ve velké vile, a jakmile počasí dovolí, hrají si v parku, samy tam pracují, v létě sklízí seno, otavu, hrabou cesty a dokonce i pomáhají při polním hospodářství, které patří ústavu. Mají tam také svou školu a učí se

Letecký pohled na zámček, přilehlé hospodářské budovy a část parku

¹⁰³ Viz Archiv školy Jedličkova ústavu, Třídní výkazy docházky a prospěchu žactva, I.-III. třída, školní rok 1944/45.

¹⁰⁴ Rozhovor autora s prom. pedagogem Jiřím Kočím, konaný dne 28. 1. 2002

rády, protože prý jim pan ředitel, slečna učitelka i pan učitel vyprávějí tak hezké věci a všechny se chtějí hodně toho naučit. Jsou tam děti bez ruček, některé však píší pahýlky lépe než ty, co ruce mají. Jeden píše nohou a jedna holčička ústy; ale žádnému tyto nedostatky nevadí – ani si je neuvědomují, protože je jejich pěstouni naučili, že mohou bez rukou i psát i pracovat a hrát si.

Hošík vyprávěl s dychtivostí a pýchou, jak letos před vánocemi v ústavu hráli divadlo, k němuž si napsali společně s panem ředitelem Spáčillem, učitelkou Marjánovou a učitelem Trnkou text, a že prý to bylo krásné. Hrál se „Pythagorův most“. Andulka, která neuměla matematickou poučku o pravoúhlém trojúhelníku, vydala se do nebe za panem Pythagorem, aby ji tomu naučil. Setkala se tam s Epikurem, Archimédem, Caesarem, Sokratem i hubatou Xantipou; ale byl tam také pan Roentgen se svým aparátem. Bylo to tak hezké a veselé, že to museli opakovat i pánům z výboru, kteří přijeli až z Prahy. To hrála III. třída. Druhá třída si zase s panem učitelem Trnkou sestavila své zvláštní Mikulášské říkání; všechna zvířátka, co v ústavě mají, se sešla a vyprávěla si. To bylo také veselé!

Celý vagón poslouchal se zájmem, co hošík vyprávěl, a všem jako by najednou cosi vytrysklo z hloubi duší; nejen soustrast s těmito ubohými mrzáčky, ale i radost z jejich radosti a vděčnost Jedličkovu ústavu, že jim skýtá nejen léčení a učení, ale i životní radost, a že jim dává na vědomí, že nejsou zbytečnou přítěží svého národa, nýbrž, že mu budou konat platné služby podle svých sil. Byli všichni hluboce dojatí a tato chvíle, kdy cítili, jak česká láska pracuje pro radost a blaho českých dětiček-mrzáčků, dala jim na chvíli zapomenouti na vlastní trampoty.

Vypravování tohoto malého chovance Jedličkova ústavu obnoví jistě zájem o dílo spolku, který udržuje podniky, nesoucí souhrnné jméno „Jedličkova ústavu“. Za vedení vrchního ředitele Augustina Bartoše pracují v Praze i cvičné dílny v ústavních budovách na Vyšehradě. Mají tam ortopedickou dílnu, truhlárnu, kobercovnu, nakladatelství a také internát, ve kterém žijí chovanci již dospělejší, kteří pracují v dílnách nebo studují na pražských učilištích. Pečlivá ruka ředitelky Novotné se stará o pražské hospodářství, jako se stará učitelka Marjánová o domácnost v Lochovicích. Jedličkův ústav v Praze udržuje vlastní nemocnici, kde léčí nejen své chovance, nýbrž kde primář MUDr. Čípek léčí i ambulantní pacienty a udílí rady rodičům nemocných dětí. Celý ten složitý aparát spravuje sbor úředníků ústavních, kteří srostli s ústavem a věnují mu všechny své síly. A ještě něco má Jedličkův ústav; v Sušici ozdravovnu, které se mu dostalo péči tamního okresu. V té žijí chovanky starší, tvořící samostatný celek, jež pracují podle plánů ústředního vedení.

Není to malá práce, kterou vedoucí činitelé Jedličkova ústavu konají pro tělesně postižené děti a je třeba býti jim vděčným za to, že s láskou a s úspěchem se starají o své svěřence a že jim vlévají do srdce naději, sílu a chuť k životu i radost ze života.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Šťastní mrzáčci. Zasluzná činnost Jedličkova ústavu pro mrzáčky. Národní politika ze dne 13. ledna 1944.

Ve stínu hákového kříže

Výuka ve škole v Lochovicích sice probíhala po celou dobu války, dělo se tak ovšem pod pečlivým dohledem úřadů (ostatně stejně jako kdekoliv v Protektorátu). Kromě více či méně pravidelných inspekčních kontrol se na učitele Jedličkova ústavu každý měsíc snášela záplava oběžníků, vyhlášek, věstníků, dotazníků, výnosů, nařízení, sdělení a doporučení ze strany protektorátní vlády, ministerstva školství a národní osvěty, magistrátu hlavního města (přesněji jeho osvětového odboru), městského školního výboru nebo Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě. Například jen v září roku 1942 dorazily do Lochovic: 1 výnos, 1 věstník a 1 vyhláška ministerstva školství a národní osvěty, 4 vládní nařízení, 1 nařízení Kuratoria pro výchovu mládeže, 3 oběžníky osvětového odboru hl. města Prahy a 6 oběžníků městského školního výboru.¹⁰⁶ Všechny dokumenty musely být veřejně čteny na učitelských poradách a všichni pedagogové s nimi museli být obeznámeni. Nejinak tomu bylo i v dalších měsících a učitelé si právem stěžovali na narůstající administrativu. A o čem tyto veledůležité dokumenty pojednávaly? Například oběžník osvětového odboru hl. města Prahy č. 278 z 12. listopadu 1942 upozorňoval na vyhlášku magistrátu hl. města Prahy týkající se *sběru pecek ovocných stromů*.¹⁰⁷ Oběžník městského školního výboru č. 271 se zase týkal *sběru brslenu a koňských kaštanů*.¹⁰⁸ Sbíralo se ale prakticky vše – od starého papíru a textilu počínaje po gramofonové desky a zvířecí kosti konče; to vše bylo potřeba pro podporu německého válečného úsilí... Některé příkazy a vyhlášky se z dnešního úhlu pohledu mohou zdát až lehce absurdní: učitelům se například doporučovalo omezit cestování dopravními prostředky za úředními záležitostmi či na učitelské konference (železnice a silnice měly být vyhrazeny pro důležitější válečné účely), naproti tomu děti měly co nejvíce chodit bosy (aby zamezily opotřebování svojí obuvi).

Jiná opatření již tak úsměvná nebyla. Z knihoven se vyřazovalo čím dál více knih závadných autorů, dotace hodinám německého jazyka se neustále zvyšovaly; naopak předměty „vytvářející názor“ (tj. český jazyk a literatura, dějepis, zeměpis) byly omezovány. Korespondence nadřízených úřadů se školami už byla vedena pouze v němčině. Učitelé měli zdravit zdviženou pravicí. A pak samozřejmě nastávaly dny, kdy se zavedený běh věcí nařízením oněch úřadů měnil – většinou to byla „významná“ výročí: zřízení Protektorátu Čechy a Morava, narozeniny Adolfa Hitlera nebo protektorátního prezidenta Háchy. Žáci a učitelé se shromáždili k zvlášť tomu účelu upravené a vyzdobené místnosti a ředitel přednesl předem připravený projev (nebo bylo vyslechnut oficiální projev vysílaný státním rozhlasem). A samozřejmě se také vždy vzpomínalo čtvrtého června, v den, kdy zemřel zastupující říšský protektor Heydrich. Není divu – vždyť již necelý týden po jeho smrti si Emanuel Moravec, protektorátní ministr školství a národní osvěty a zároveň jeden z největších koryfeů nacistického režimu u nás, pospíšil s oběžníkem, určeným ředitelům všech českých škol. Ti byli pověřeni svolat všechny podřízené učitele a seznámit je s obsahem, ve kterém mimo jiné stálo:

„Poslední tragické události, které vyvrcholily hanebným činem, spáchaným na panu zastupujícím říšském protektoru, nutí mne, abych se znovu obrátil k Vám s naléhavým

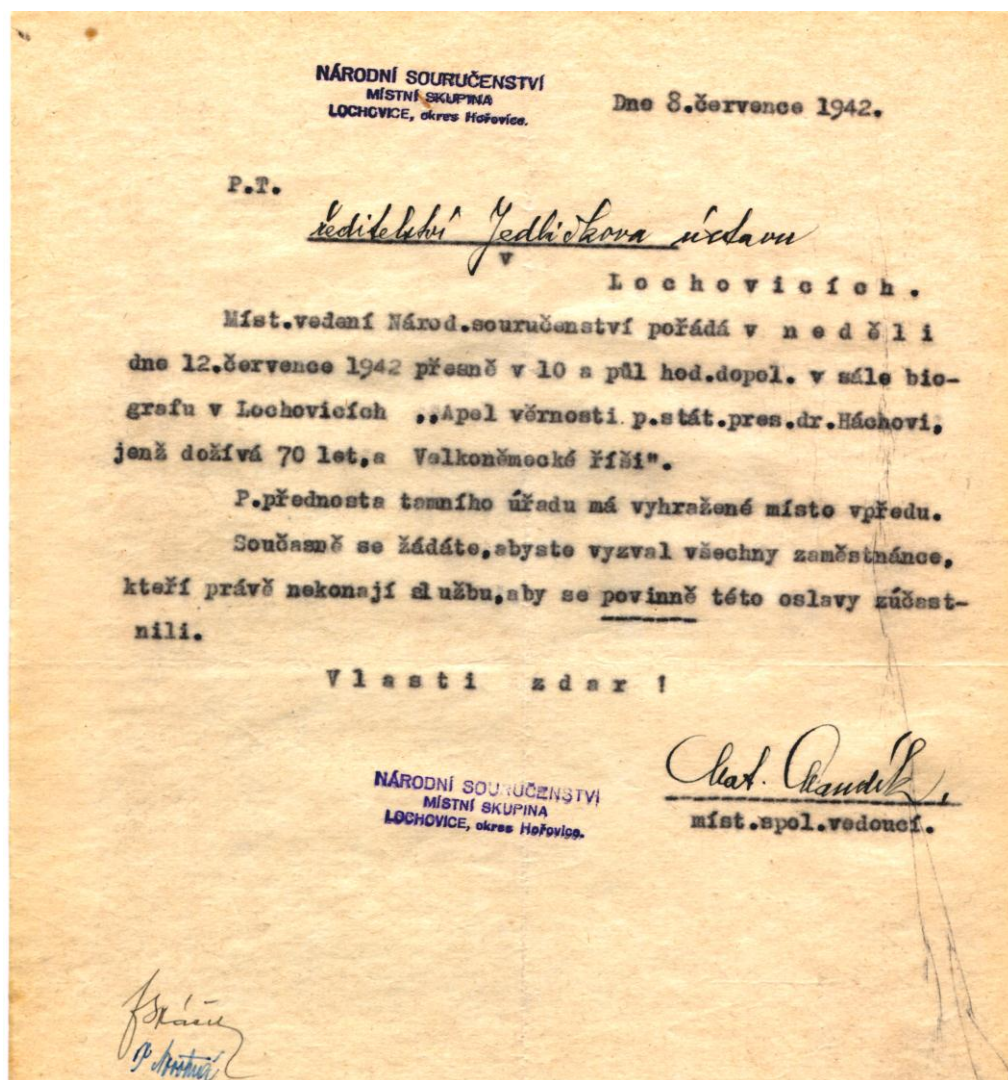
¹⁰⁶ Zápis o učitelské poradě konané dne 8. října 1942 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápis o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

¹⁰⁷ Oběžník č. 278 osvětového odboru hlavního města Prahy č. j. 43949-VI ai 1942 ze dne 12. listopadu 1942. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Oběžníky: městský školní výbor, osvětový odbor hl. m. Prahy 1941-45

¹⁰⁸ Zápis o poradě učitelského sboru školy Jedličkova ústavu konané dne 13. listopadu 1942 v Lochovicích. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápis o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

upozorněním.... V těchto pohnutých dobách velká odpovědnost leží na českém profesoru a učiteli... je povinností každého představeného zajímat se o smýšlení a život svých podřízených. ... V rozsudcích stanného soudu velmi často se objevují jména profesorů a učitelů, což znamená, že přestavení těchto zločinců nekonali svou povinnost tak, jak si to představují.... Každý inspektor, učitel a profesor musí si být vědom, že je hrobařem českého školství, dopouští-li se nejen činů Říši nepřátelských, nýbrž stačí, je-li k událostem lhostejný a v říšské myšlence nejen své žáky, nýbrž také své okolí nevychovává.... Mám několik tisíc nezaměstnaných mladých profesorů a učitelů, proto české školství neutrpí žádnou škodu, když několik tisíc profesorů a učitelů propustím, ukáže-li se, že mne neuposlechli a že předpisy neplní.“¹⁰⁹

Naštěstí můžeme říci, že učitelé Jedličkova ústavu přistupovali k pokynům, přicházejícím z vyšších míst během šesti let nacistické okupace v zásadě stejným způsobem, jakým čeští učitelé přistupovali k podobným pokynům během čtyřiceti let komunistické totality – brali je jako nutné zlo. Ostatně, podobností mezi oběma režimy by se našlo mnohem více.

Apel věrnosti prezidentovi Háchovi a Velkoněmecké říši.

¹⁰⁹ Viz Oběžník ministerstva školství a národní osvěty č. 59.575/42-II/2 ze dne 10. června 1942. Historický archiv JÚ, kart.1n III, sv. Oběžníky: městský školní výbor, osvětový odbor hl. m. Prahy 1941-45

Jedličkův ústav a americké nálety na konci války

Prakticky do poloviny roku 1944 bylo české území ušetřeno významnějších spojeneckých leteckých akcí (nepočítáme-li sporadické noční nálety britského letectva na plzeňskou Škodovku).¹¹⁰ Teprve od poloviny května téhož roku zahajují americké bombardovací svazy (především 8. letecká armáda operující z Velké Británie) tzv. bitvu o benzín, ve které se snažili spojenci zničit především rafinérie a výrobu syntetického benzínu na našem území; později pak probíhají i nálety na zbrojovky a průmyslové aglomerace (hlavně v Brně a Plzni). Koloritem roku 1945 se pak staly útoky amerických stíhačů, „kotlářů“, na dopravní systém (zejména železniční dopravu) v českých zemích.¹¹¹

Ačkoliv byl ústav v Lochovicích umístěn ve venkovském prostředí, neznamena to, že byl od těchto událostí izolován; koneckonců, do Plzně to bylo něco přes 40 kilometrů vzdušnou čarou a akce „kotlářů“ probíhaly i v blízkém okolí. V budově byl rovněž k dispozici rádiový přijímač, který byl u dětí vždy v centru pozornosti. Z pramenů je zřejmé, že prakticky od rána do večera bylo vždy jedno dítě u přístroje přítomno; žáci si totiž v roce 1944 vedli kuriózní deník, do kterého podle hlášení protektorátního rozhlasu zapisovali přítomnost spojeneckých letadel nad říšským (a tedy i českým) územím. Podívejme se na záznam z 23. října:

Rádiové přijímače měly děti k dispozici již před válkou v Nové budově Jedličkova ústavu.

10:00

Nad říšským územím není žádný nepřátelský bombardovací svaz.

11:45

Svaz bombardovacích letadel nad Bavorskem.

12:00

Hlášen bombardovací svaz nad Bavorskem v náletu na župu východofranskou a Čechy.

12:07

Hlášen bombardovací svaz nad Bavorsko. Nad župu východofranskou a Čechy žádné nálety.

¹¹⁰ Rajlich, J.: Mustangy nad protektorátem. Operace britského a amerického letectva nad českými zeměmi a německá obrana. Praha 1997, s. 20

¹¹¹ Tamtéž, s. 88

12:17

Prerušení vysílání, protože se přiblížila nepřátelská letadla.

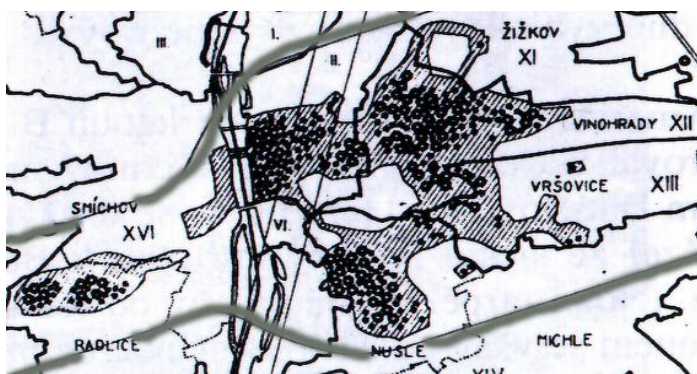
14:15

Ohlášeny nálety nad Bavorsy a Tyroly při odletu na západ.

V 15:05 přebírá zápis žákyně III. třídy, čtrnáctiletá Eva Korbová, v 16:00 pak její spolužák, dvanáctiletý Miroslav Kulich, v 18:00 pak stejně starý (již zmiňovaný) Jaroslav Vlasák. A až do šesté hodiny večerní se také v zápisu objevuje stále stejná obligátní věta: „*Nad říšským územím není žádný nepřátelský bombardovací svaz.*“¹¹² Co se tehdy onoho 23. října 1944 skutečně přihodilo? Toho dne se české území (konkrétně plzeňská Škodovka) stalo cílem americké 15. letecké armády. Vzhledem k silné oblačnosti nad západočeskou metropolí však americké bombardéry zaútočily na jiné cíle; Záluží u Mostu, Luby u Klatov a Cheb, kde zahynulo padesát lidí a šedesát bylo zraněno.¹¹³ I když výše uvedená místa obývaná sudetskými Němci náležela od října 1938 *de iure* k Německu, nálety se samozřejmě nevyhýbaly ani území, obydlenému čistě českým obyvatelstvem. Nejznámější a pro Jedličkův ústav i nejvíce zničující byl americký nálet na Prahu ze 14. února roku 1945.

14. únor 1945

Historiografie se v zásadě obecně shoduje, že americký nálet na Prahu ze 14. února 1945 byl omylem. Toho dne bylo proti Drážďanům, již velmi těžce poškozeným a hořícím následkem útoku britského letectva z předchozí noci, vysláno dalších skoro 500 amerických „létajících pevností“. 25 z nich (jiné zdroje uvádí 62) však místo nad saským velkoměstem otevřelo své pumovnice kolem půl jedné středoevropského času nad Prahou.¹¹⁴ Jejich cílem bylo zřejmě Smíchovské nádraží; většina bomb však spadla na pravou stranu řeky: do Podolí, Nuslí, na Vyšehrad a především na Vinohrady. Bylo zničeno 93 domů a 1690 různou měrou poškozeno; dle poválečných statistik zemřelo 701 osob a 1184 bylo zraněno.¹¹⁵ Zasažena byla i budova léčebny Jedličkova ústavu, č.p. 479.

Místa dopadu amerických pum na mapě Prahy během náletu 14. února 1945

¹¹² Hlášení o náletové situaci, zápis z 23. října 1944. Knižní fond Historického archivu JÚ.

¹¹³ Rajlich, s. 72

¹¹⁴ Rajlich, s. 91

¹¹⁵ Tamtéž. Traduje se, že Američané si svůj omyl uvědomili ve chvíli, kdy zadní střelec v jednom z amerických letadel (který měl rodiče českého původu), zahlédl Hradčany. Faktem je, že Drážďany i Praha se svými velkými řekami, mosty i rozmístěním železniční sítě vyhlížejí z výšky podobně. Přestože byl osud metropole nešťastný, materiální a lidské ztráty se jen těžko dají porovnávat s těmi, které v průběhu války díky bombardování utrpěla některá města anglická či německá.

Ivan Řeháček

Archivní materiály nám nicméně o jejím osudu přinášejí rozporuplné a v mnoha ohledech zkreslující informace. Zjistíme zde například, že nemocnice byla „zničena až do základů“¹²¹ či podobné „bombardováním (...) zcela – až po základy – zničena“;¹²² případně že byla „zasažena čtyřmi bombami a tři její poschodí byla rozmetena.“¹²³ Upřímně řečeno, pokud by budova opravdu inkasovala čtyři přímé zásahy (Američané zpravidla nakládali na paluby svých letadel pro bombardování městské zástavby standardní 227 kg pumy), bylo by po náletu obtížné najít cokoli jiného kromě velkého kráteru a několika cihel; pokud by budova byla „zničena až do základů“, osudu by nešel ani protiletecký kryt a lidé v něm přebývající. Jiné materiály pouze lakonicky sdělují, že budova byla poškozena či bombardována. Na základě dosavadních údajů se zdá pravděpodobné, že bombardováním byla narušena statika budovy a její velká část byla následně stržena. Na jejím místě pak byla velmi rychle (snad ještě během roku 1945) vztýčena

Protiletecké kryty v budovách Jedličkova ústavu byly zřizovány již v roce 1941¹¹⁶ a to jak v Lochovicích, tak v Praze. Svůj kryt měla naštěstí i budova dnešních „TApek“. Jeho kapacita činila 65 osob ve dvou místnostech, suterén byl dokonce vybaven i vlastním operačním sálem.¹¹⁷ Když nálet v 12:35 začal, osazenstvo nemocnice se zřejmě zachovalo podobně, jako velká část obyvatel Prahy, ukolébáná neustálými (a planými) leteckými poplachy – příliš se neznepokojovalo. Primář prý při houkání sirén ještě operoval. Teprve na poslední chvíli bylo 50 pacientů ošetrovatelským personálem sneseno do připraveného protileteckého krytu,¹¹⁸ který zanedlouho prokázal potřebnost své existence. Několik osob však zůstalo mimo něj (při náletu byli částečně zasypáni) a desetiletému Ivanu Řeháčkovi, který ještě minulý rok navštěvoval ústavní školu v Lochovicích,¹¹⁹ se stal nálet osudný.¹²⁰ Budova byla těžce poškozena, zničena byla střecha, část druhého a celé třetí patro, nicméně nedošlo k jejímu zřícení ani k totální destrukci.

Bombardováním poškozená budova nemocnice

¹¹⁶ Viz VI. konference konaná 17. května 1941. Historický archiv JÚ, kart. 1n III, sv. Zápisy o učitelských poradách. LOCHOVICE 1940-43

¹¹⁷ Protiletecký úkryt v nemocnici Pankrác (stavební plán). Historický archiv JÚ, kart. 3 c I, inv.č. III C 2

¹¹⁸ O Jedličkově ústavu v Praze. *Libellus sine auctore et data*. Historický archiv JÚ, neuspořádáno

¹¹⁹ Archiv školy Jedličkova ústavu. Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva, I. třída, školní rok 1943/44, s. 19

¹²⁰ Viz Titzl, s. 45. Mezi zaměstnanci Jedličkova ústavu se vypráví, že malý Ivan zůstal ve vyšším patře z nařízení vychovatelky kvůli nedojedenému obědu.

¹²¹ Kronika školy při Jedličkově ústavu v Praze-Vyšehradě, s. 13

¹²² Kočí, J.; Hruška, J.: Curriculum vitae. Škola pro tělesně postižené v Praze, Praha 1991, s. 4

¹²³ O Jedličkově ústavu v Praze. *Libellus sine auctore et data*. Historický archiv JÚ, neuspořádáno

nová, podobně vyhlížející stavba o stejném počtu pater. Tento závěr však zatím nelze podložit hodnověrnějšími písemnými či obrazovými prameny, jedinými zmínkami jsou tak dvě zprávy z denního tisku v lednu 1947. Dozvídáme se, že výstavba (nové) nemocnice si vyžádala nákladu 5,000 000 Kčs.¹²⁴ Z výše citovaných zdrojů se pak dozvídáme i o podobném osudu Nové budovy („částečně zničena“, „zasazena několika bombami“, „v květnu 1945 poškozena dělostřeleckou palbou“). Nicméně i zde se zdá, že budova byla poškozena jen velmi lehce (snad tlakovou vlnou po blízkých explozích bomb a částečně snad v květnových bojích) a po válce byla rychle a svépomocí opravena. Oprava školy si vyžádala půl miliónu korun.¹²⁵

Jedličkův ústav a konec války

V roce 1945 se již konec války nezadržitelně blížil. Dramatické květnové události samozřejmě dotkly i Jedličkova ústavu. V Praze vypuklo povstání. Je známo, že z prostorů pankrácké pláně byla na povstalecké pozice vedena dělostřelecká palba. Tehdy snad mohlo dojít k lehkému poškození Nové budovy, prameny pro to však zatím chybí. Ředitel Jedličkova ústavu Augustin Bartoš nelenil a poskytl prostory na Staré budově Národnímu výboru Prahy XIV.¹²⁶ Také v Lochovicích nebyla situace jednoduchá; v městečku sídlilo německé velitelství¹²⁷ a oblastí se pohybovaly stovky vojáků wehrmachtu snažících se dostat na území obsazené americkými jednotkami. To ovšem leželo mnohem dále na západ - Lochovice byly situovány ještě v „sovětské“ zóně. Z roku 1946 se nám zachoval výstřižek z neznámých novin pojednávající o ozdravovně Jedličkova ústavu v Lochovicích. S určitou dávkou licence se tu píše i o válečných letech ústavu:

*„Když vojáci Rudé armády přišli do Lochovic, děti s veškerým personálem je již očekávaly a srdečně přivítaly. Rudoarmějci se chovali k dětem velmi pozorně, hráli si s nimi a vozili je na tancích. Když opouštěla Rudá armáda Československo, loučily se děti se svými přáteli velmi těžko....V posledních letech válečných nacházeli zde útočiště i partyzáni z brdských lesů.“*¹²⁸

Poslední válečný školní rok oficiálně skončil 20. července 1945, to už se ale Jedličkův ústav pomalu nadechoval do nových let své existence. K 31. květnu 1945 opustil budovu na Vyšehradě více než po čtvrtstoletí jeho dlouholetý ředitel Augustin Bartoš a nastoupil na místo školního inspektora v Praze.¹²⁹ Nově se postavila nemocnice, zrekonstruovala a přestavěla se Nová budova. Jedličkův ústav převzal bývalý Krüppelheim v Liberci. Bylo přijato mnoho dětí, které utrpěly těžká zranění následkem válečných událostí (většinou při nálezů nevybuchlé munice).¹³⁰ Do školy nastoupila rovněž nová generace učitelů. A události také nezadržitelně spěly ke znárodnění Zemského spolku pro léčbu a výchovu mrzáků – a tedy i ústavu samotného. To vše by ale již bylo námětem na další práci.

¹²⁴ Program Jedličkova ústavu: Dva tisíce zdravých dvouletce. Mladá Fronta ze dne 21. ledna 1947. Viz též Záběry z Jedličkova ústavu. Tělesná vada nepřekáží štěstí. České Slovo ze dne 19. ledna 1947.

¹²⁵ Tamtéž. Na opravě se prý také podílela truhlářská dílna Jedličkova ústavu (pramen se nepodařilo dohledat).

¹²⁶ Titzl, s. 45

¹²⁷ Rozhovor autora s prom. pedagogem Jiřím Kočím, konaný dne 28. 1. 2002

¹²⁸ V. Procházka: Ozdravovna Lochovice u Hořovic. Nezn. periodikum, 1946

¹²⁹ Viz Modálková, A.: Život a dílo Augustina Bartoše. Disertační práce. PedF UK, Praha 1970. Srovnej též Příhoda, V.: Dluh Augustinu Bartošovi. In: Učitel'ské noviny číslo 9, ročník XVIII, str. 10, ze dne 29. 2. 1968.

¹³⁰ Kubíčková, s. 13

Slovo autora závěrem

Když jsem začal psát tuto historickou sondu, nebyly známy o činnosti Jedličkova ústavu během války více než dvě nebo tři obecné věty. Jejím cílem nemělo být v žádném případě úplné pokrytí dané problematiky. Postupně se však fakta a materiály začaly hromadit, stejně jako popsané stránky – a s každými zodpovězenými otázkami přibývaly nové. Nejinak je tomu nyní, po jejím dopsání. Pozitivem snad může být maximální možné zpracování informací, získaných v Historickém archivu Jedličkova ústavu, jehož stav zpočátku nedával příliš důvodů k optimismu. Možných informačních zdrojů je však mnohem více: v Archivu školy Jedličkova ústavu se nachází velké množství neprobádaných fotografií a negativů, ve Vojenském historickém archivu v Invalidovně se velmi pravděpodobně dají nalézt údaje o činnosti lazaretu zbraní SS v Praze-Podolí během válečných let (mj. je známo, že na toto místo byli během války převáženi gestapem při výsleších těžce zranění vězni, jejichž udržení při životě bylo považováno za velmi důležité – např. plukovník Mašín či generál Eliáš). Údaje o válečných škodách lze zjistit ve fondu pojišťoven ve Státním ústředním archivu, bližší údaje o Lochovicích a Sušici pak zřejmě v oblastních archivech či na místních úřadech. Samostatnou kapitolou je pak činnost školského výboru a jeho inspektorů (předkládané inspekční zprávy), podobně jako květnové události roku 1945 v Praze (Archiv hlavního města Prahy, Magistrát hl. m. Prahy, Svaz českých protifašistických bojovníků, odborná literatura). Bližší informace o činnosti nemocnice Jedličkova ústavu a jejích lékařů by si jistě zasloužilo rozsáhlejší studium v Ústavu dějin lékařství stejně jako v Archivu UK. Konečně, stále ještě žije množství pamětníků oné doby s mnoha cennými informacemi; já sám jsem bohužel možnost hovořit jen se dvěma z nich. Přesto doufám, že tato práce bude alespoň malým příspěvkem k zaplnění nepopsaných stran historie Jedličkova ústavu.

Prameny a literatura:

Historický archiv Jedličkova ústavu

Kartony: 1kI, 1nII, 1nIII, 3cI; knižní fond; výstřižkový archiv; neuspořádané položky; fotodokumentace.

Archiv školy Jedličkova ústavu

Třídní výkazy docházky a prospěchu žactva, I. – III. třída, léta 1939–1945; neuspořádané položky; fotodokumentace.

Knihovna Ústavu dějin lékařství 1. LF UK v Praze

Lékařská kartotéka; zdravotnické ročenky 1932-1940.

HLAVÁČKOVÁ, L.: *Prof. Arnold Jirásek a I. chirurgická klinika UK za druhé světové války*. In: *Věda v českých zemích za druhé světové války* (Sborník z konference). Práce z dějin Akademie věd, seria C, fasciculus 3. Praha 1998.

HLAVÁČKOVÁ, L.; SVOBODNÝ, P.: *Dějiny Všeobecné nemocnice v Praze 1790-2000*. Praha 2001.

HRUBEŠ, J.; HRUBEŠOVÁ, E.: *Pražské domy vyprávějí*. Academia, Praha 1999.

KOČÍ, J.; HRUŠKA, J.: *Curriculum vitae: Škola pro tělesně postižené v Praze*. Praha 1991.

KUBÍČOVÁ, Z.; KUBÍČE, J.: *Půlstoletí v Jedličkově ústavu: Jiří Kočí, ředitel školy Jedličkova ústavu vzpomíná*. Somatopedická společnost Praha, Praha 1999.

MODÁLKOVÁ, A.: *Život a dílo Augustina Bartoše*. Disertační práce. PedF UK, Praha 1970.

RAJLICH, J.: *Mustangy nad protektorátem. Operace britského a amerického letectva nad českými zeměmi a německá obrana*. MBI, Plzeň 1997. ISBN 80-902238-1-8

Dějiny zemí Koruny české II. Paseka, Praha 1997. ISBN 80-7185-097-7.

Péče o tělesně postižené dítě: Sborník k 70. výročí založení Jedličkova ústavu. Ústav pro kulturně vědeckou činnost, Praha 1985.

U Jedličků. Jedličkův ústav pro zmrzačené (nákladem ředitele Augustina Bartoše), Praha 1936.